

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΜΟΝΩΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑΧΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΝ

Υ Π Ο

Ἀρχιμ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Κ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ·Γ·ΔΗ

Γραμματέως Ἱ. Συνόδου

«Κινεῖ με πρὸς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν ἡ ἐν τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις παραβολή, ἡ τοῦ λύχνου μυσταγωγία, καὶ τὴν γλῶτταν κημῶ τῆς ἀφωνίας λυεὶ δουλεύουσαν, καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν νοημάτων ὡς ἱππηλάτους τρίβους προομαλίζει, καὶ τὸ τοῦ λόγου πολυειδέστατον ἄρμα ἐπὶ λεωφόρον τρέχειν ὁδὸν ἐτοιμάζεται, ὧδέ πη διαπρυσίως βοῶσα· οὐ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν ὑπὸ τὸν μῦδιον ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ». Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ θείου πατρὸς Γρηγορίου Νύσσης¹, ὅπως ἐπικαιρον ἐπὶ ταῖς ἀγομέναις εἰς πανελλήνιον κλίμακα ἑορταῖς ἐπὶ τῇ 150ετηρίδι τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας προσλαμβάνοντες νόημα, εἰς τελείαν ἄγονται ἐφαρμογὴν «πρὸς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν», ἥτοι τὴν ἔξαρσιν τῆς πολυτίμου καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἀναντικαταστάτου συμβολῆς τῶν ἐλλήνων ὀρθοδόξων μοναχῶν καὶ τῶν ἱερῶν τῆς πατρίδος ἡμῶν μονῶν εἰς τὴν ἐπιτυχῆ προπαρασκευὴν καὶ θαυμαστὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς πολυυμνήτου καὶ πολυδιαστάτου ἐκείνης ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἥτις ὡς γεγονὸς πολυσήμενον καταυγάξει τὸ στερέωμα οὐ μόνον τοῦ Ἔθνους ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης. Εἰς τὴν ἀτέρμονα τῆς Ἱστορίας λεωφόρον οἱ λαοί, ὀδεύοντες τὴν τρίβον τῶν ἀνεξιχνιάστων βουλῶν τοῦ Θεοῦ, ἀνεγείρουν κατὰ διαστήματα σταθμοὺς μὲ δομικὴν ὕλην τὴν θυσίαν καὶ καθοδηγητικὸν κίνητρον τὴν ἰδέαν. Τὸ Ἔθνος μας ἔχει ἀνεγείρει πολλοὺς τοιοῦτους ἀκτινοβόλους σταθμοὺς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς ἐμφανίσεώς του εἰς τὸ ἱστορικὸν προσκήνιον, μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Κατὰ γενικὴν ὅμως ἐκτίμησιν ἡ ἐποποιία τοῦ 1821, καθολικὴ τοῦ Ἔθνους ἐξέγερσις κατὰ τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων τοῦ ἀφανισμοῦ, ἀποτελεῖ γεγονὸς κατακλύζον τὴν αἴσθησιν καὶ πυρπολοῦν τὰς ψυχάς, διότι ἀποτελεῖ τὸ ἀκατάλυτον ἀπὸ τὴν μοιραίαν τοῦ χρόνου φθορὰν σύμβολον τοῦ θριάμβου τῶν ἠθικῶν στοιχείων τῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ, ἀνδρωθέντος μὲ τὰ ζώηρρυτα νάματα τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστόν, καὶ μετὰ πάθους ἐπιδοθέντος ἐπὶ ὀλόκληρον χιλιετίαν εἰς τὸν τομέα τῶν εὐγενῶν ἠθικῶν κατακτήσεων. Τὸ 1821, ὡς ἐκ τούτου, εἶναι σταθμὸς, ὁ

1. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ τὸν Σύρον, Ρ.Μ. 46, 820.

ὁποῖος ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Εἶναι βωμὸς θρησκευτικὸς καὶ ἐθνικὸς, πρὸ τοῦ ὁποῖου οἱ μεταγενέστεροι ὀφείλομεν νὰ ἀποθέτωμεν τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μας, πολλῶ μᾶλλον ὅσα εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ βωμοῦ τούτου ἢ Ἐκκλησία συνέβαλε κατὰ τρόπον μοναδικόν, ὁ δὲ ὀρθόδοξος μοναχισμὸς, ἀκολουθῶν τὸν δρόμον τῆς θυσίας, προσέφερε τὴν ἀνεκτίμητον συμβολὴν του.

«Κεφαλαιοῦντες ἐν ὀλίγοις πολλὰ» ἤδη ἀπὸ τοῦδε δυνάμεθα ἀνευδοιάστως νὰ διακηρύξωμεν ὅτι οὔτε τῶν ὅπλων ἢ δύναμις, οὔτε τῶν μαχητῶν ἢ ἀνδρεία, οὔτε τῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους αἱ θυσίαι, οὔτε τῶν λογάδων τοῦ Ἔθνους ἢ σπορά, οὔτε τῶν φιλελλήνων οἱ μὀχθοί, οὔτε τοῦ ὄλου λαοῦ ἢ ἀνένδοτος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὄρμη δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς ὅσα ἢ Ἐκκλησία, εἰδικώτερον δὲ οἱ ταπεινοὶ καὶ ἀφανεῖς μοναχοὶ τῶν χρόνων τῆς δουλείας, προσέφερον εἰς τὴν μεγάλην ὑπόθεσιν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Συνεχίζοντες μίαν λαμπρὰν παράδοσιν διαμορφωθεῖσαν μέσα εἰς τὸ κλίμα τῆς ἐνδόξου βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καθ' ἣν αἱ μοναί, κατὰ τὸν ἱστορικὸν Κων. Παπαρηγόπουλον, ὑπῆρξαν « ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ ἀσφαλέστερα καταγῶγια τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου παρέσχον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς πένητας, τοὺς ὀδοιπόρους καταφυγὴν καὶ προστασίαν, ἦν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τότε ἠδύναντο οὔτοι νὰ εὕρωσι»², οἱ μοναχοί, ἀποτελοῦντες κατὰ τοὺς πικροὺς χρόνους τῆς δουλείας τὴν μόνην ὀργανωμένην ἐθνικὴν δύναμιν, κατέστησαν τὰς ἱεράς μονὰς ἐθνικὰ κέντρα, ἐξ ὧν ἐξεπορεύοντο τὰ ζώπυρα τοῦ Γένους καὶ ἐσφυρηλατεῖτο εἰς τὰς ψυχὰς τῶν εἰς αὐτὰς καταφευγόντων ἐλλήνων ἢ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ ἡ ἀντίστασις κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς τυραννίας, τὸ ὁποῖον πνίγει τὴν προσωπικότητα, τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἀτομικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐνώπιον τῆς ὑπερόχου ταύτης προσφορᾶς τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ ἢ εὐγνωμοσύνη τοῦ Ἔθνους εἶναι μεγάλη καὶ ἡ ἐν Κυρίῳ καύχησις τῆς Ἐκκλησίας δικαία. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ὀρθόδοξος μοναχισμὸς δικαιούται νὰ ἐπαναλάβῃ μετὰ τοῦ θείου Ἀποστόλου Παύλου: «ἐὰν θελήσω καυχῆσασθαι (ἐπὶ ταῖς θυσίαις μου καὶ τῇ προσφορᾷ μου ἐν Χριστῷ) οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἔρω»³.

«Ἀπράγμων» ὡς ἀληθῶς καὶ «θεωρητικὸς» κατὰ βάσιν ὁ ὀρθόδοξος μοναχικὸς βίος, δὲν ἐδίστασε κατὰ τοὺς χαλεποὺς χρόνους τῆς δουλείας νὰ καταστῇ τὸ ἐπίκεντρον τῆς συνόλης ζωῆς τοῦ Ἔθνους, διαδραματίσας κατὰ τὴν ὥραν τῆς ὑπερτάτης θυσίας του, ρόλον ποδηγητικὸν ἐν τῇ δυσβάτῳ καὶ μαρτυρικῇ του πορείᾳ πρὸς ἀναζήτησιν τῆς λυτρώσεως. Μέσα εἰς τὸ ἐρεβῶδες σκότος

2. Παρὰ Κ. Β ο β ο λ ι ν η, Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας. Ἀθήναι 1952 σ. 10.

3. Β' Κορ. ιβ', 6.

Εὐγένιος Βούλγαρις.

τῆς πικρᾶς αἰχμαλωσίας αἱ Μοναὶ κατέστησαν αἱ πνευματικαὶ καὶ ἔθνικαὶ ἐστῆαι, αἱ ἐκπέμπουσαι τὸ παρήγορον τῆς ἐλπίδος φῶς. Κατέστησαν αἱ θερμαὶ φωλεαί, ἔνθα οἱ «ραγιαῖδες» συσπειρωμένοι ὡς στρουθία δεδιωγμένα ὑπὸ πάντων καὶ ὑπὸ παντοίων δυσμενῶν ἀνέμων ριπιζόμενα, ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς μητρὸς των εὕρισκον τὴν ψυχικὴν ἀντοχὴν πρὸς συνέχισιν τῆς πορείας των πρὸς τὸ ἀνέσπερον φῶς τῶν ἐθνικῶν των προσδοκιῶν καὶ τῆς ἐλευθερίας των. Καὶ ὁ περιούσιος ἐκεῖνος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ «εἰς ληστὰς περιπεσὼν» καὶ ἐν ὁδύναις διάγων, στοργικῶς χειραγωγούμενος «ἐν ταῖς θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις αὐτὸν σφῶδρα» ἤντησεν ἐκ τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ ἕνα ἀπέραντον δυναμισμὸν καὶ μίαν ὑπέροχον ψυχικὴν ἀντοχὴν τότε ὅτε «μετὰ τὴν πτώσιν τῆς βασιλευούσης ἠνοίγετο ἡ αὐλαία διὰ νὰ εἰσέλθῃ ὁ ἑλληνισμὸς εἰς τὴν πλεόν σκοτεινὴν καὶ ζοφερὰν περίοδον τῆς ἱστορίας του»⁴.

Καὶ ἡ προσφορὰ αὕτη τοῦ μοναχισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας μας εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας φέρει διττὸν χαρακτῆρα: ἅψ' ἑνὸς μὲν παρίσταται ὡς π ρ ο π α ρ α σ κ ε υ ῆ καὶ π ρ ο ο δ ο π ο ί η σ ι ε ς τῆς ἐθνεγεροσύνης, καλύπτουσα τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἅψ' ἐτέρου ἐκδηλοῦται ὡς α ἰ μ ὀ φ υ ρ τ ο ς καὶ ἔ ν ε ρ γ ὸ ς σ υ μ μ ε τ ο χ ῆ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἑπταετίαν τοῦ ἀγῶνος.

Ἡ δίπτυχος αὕτη προσφορὰ τοῦ μοναχισμοῦ ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις πάντοτε ἐμοιράσθη τὴν τύχην τοῦ λαοῦ της, καταξιώνουσα οὕτως ἀπτῶς τὴν ἐν Χριστῷ τιμὴν τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου κατὰ τὰς στιγμὰς ἀκριβῶς τῆς κραυγαλέας ἐξουθενώσεώς του, ὑπὸ τὰς πλεόν σκληρὰς καὶ ἀπανθρώπους ἐξωτερικὰς συνθήκας μιᾶς ἐπαισχύντου καὶ βαρβάρου δουλείας. Καὶ τοιουτοτρόπως ὁ μοναχισμὸς, ὡς ἡ πολυτιμότερα, πνευματικώτερα καὶ ἐνδοξότερα τῆς Ἐκκλησίας ἐκδήλωσις καὶ ἔκφρασις καὶ ἔκφανσις κατέστη ἱκανὸς νὰ ὀδηγήσῃ τὸν λαὸν μὲ ἀλώβητον τὴν πατρῶζουσαν παρακαταθήκην τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν θησαυρισμάτων πρὸς τὸ Θαβῶρ τῆς πνευματικῆς ἐν Χριστῷ καὶ ἐθνικῆς πατριωτικῆς του μεταμορφώσεως.

Α'

Κατὰ τρεῖς κυρίως τρόπους συνέβαλεν ὁ μοναχισμὸς εἰς τὴν ἀνατολὴν τῆς 25ης Μαρτίου 1821:

1. Διὰ τῆς ἰδρύσεως καὶ λειτουργίας Σχολῶν.

Δὲν διελάνθανε βεβαίως τὴν προσοχὴν ἐκείνων, οἵτινες ὠνειρεύοντο τὴν αὐγὴν τῆς ἐλευθερίας ἢ σημασίαν τῆς παιδείας διὰ τὸν ἐξανθρωπισμὸν τῶν

4. Κ. Μουρατίδου, Τὸ Μέγα μήνυμα τῆς Ἐθνεγεροσύνης τοῦ 1821 πρὸς τὸν σύγχρονον ἑλληνισμὸν. Ἀθῆναι 1971, σ. 8-9.

ὑποδούλων καὶ τὴν πλήρη αὐτῶν ἠθικὴν, θρησκευτικὴν καὶ ἔθνικὴν αὐτογνωσίαν. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς σκέψεως ὀρμώμενος καὶ ὁ δυνάστης, συλλαβὼν ἐν νῶ τὴν ἰδέαν τῆς σταδιακῆς ἀφομοιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ δι' αὐτῆς τῆς ὀλοσχεροῦς αὐτοῦ ἐκλείψεως, ἐστέρησε τὸν λαὸν τῆς δυνατότητος πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν καρπῶν τῆς παιδείας, ἐπειγόμενος νὰ ἀποκόψῃ τὴν ἱστορικὴν συνοχὴν τοῦ Γένους καί, βυθίζων εἰς τὸ σκότος τῆς ἀγνωσίας καὶ ἀμαθείας διὰ παντὸς τοὺς Ἕλληνας, νὰ ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ προσκηνίου τὴν φυλὴν ἐκείνην, ἥτις παρὰ ταῦτα ὑπῆρξεν ὁ πρόμαχος τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε ὁ Σέλλεϋ εἰς τὸν πρόλογον τῆς «Ἑλλάδος» του νὰ γράφῃ, ὅτι ὅλοι οἱ πεπολιτισμένοι ἄνθρωποι εἶναι Ἕλληνες, διότι οἱ νόμοι των, αἱ τέχναι των, ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλολογία των ἔχουν τὴν ρίζαν των εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀντιλαμβανόμενοι τὴν σημασίαν αὐτῆς τῆς στερήσεως, ἥτις καὶ μόνῃ ἡδύνατο νὰ ὀριστικοποιήσῃ τὴν ἀσέληνον νύκτα τῆς δουλείας, ἔσπευσαν νὰ πρωτοστατήσουν εἰς τὴν ἴδρυσιν Σχολῶν, διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ὁποίων προσέφερον τὴν φιλόξενον τῶν Μονῶν των στέγην. Οὕτως αἱ Μοναὶ τῆς ὑποδούλου Ἑλλάδος ἀνεδείχθησαν «τὰ χαλκεῖα ἔνθα ἐσφυρηλατεῖτο ἡ ψυχὴ καὶ τὸ φρόνημα» τῶν ἑλληνοπαίδων καὶ συνετηρεῖτο ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἡ ἰδέα τῆς ἠθικῆς ὑπεροχῆς ἐναντι τοῦ κατακτητοῦ. Ὁ ἰσχυρὸς, κατὰ τὴν ὑλικὴν δύναμιν, δυνάστης μὲ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ὅπλων εἶχε καταστήσει τοὺς ὑποδούλους «ἄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένωμα λαοῦ»⁵. Ἄλλὰ καὶ οὗτοι, ἠθικῶς, πνευματικῶς καὶ ἱστορικῶς ὑπερέχοντες αὐτοῦ, καὶ χάρις εἰς τὰς Σχολὰς ἔχοντες συνείδησιν αὐτῆς των τῆς ὑπεροχῆς, ἀπῆνταν μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς πίστεως ὅτι «οὗτοι ἐν ἄρμασι καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα»⁶.

Ὁ Πλήθων Γεμιστὸς (1452) προσφωνῶν τὸν Αὐτοκράτορα Μανουὴλ τὸν Β' καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν ἄρρηκτον συνεκτικὸν δεσμὸν τοῦ παρόντος μετὰ τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῶν ἑλλήνων, χαρακτηριστικῶς τοιαῦτα ἐφθέγγετο: «Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὧν ἠγεῖσθέ τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἢ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μερτυρεῖ»⁷. Διὰ τῶν λόγων τούτων ἐπεσημαίνετο μία πραγματικότης, ἥτις διὰ μέσου τῶν αἰώνων διετηρήθη ἀλώβητος διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ πραγματικότης τῆς ἱστορικῆς διαδοχῆς τῶν γενεῶν, ἀλληλοδιαδόχως παραλαμβάνουσῶν τὴν σκυτάλην τοῦ χριστιανικῶς καὶ ἑλληνικῶς ζῆν καὶ πολιτεύεσθαι, ἐν μέσῳ ἐνὸς κόσμου ἐστερημένου ἐν πολλοῖς τῶν στοιχείων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα συστατικὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἐλησμόνησαν, ὑπὸ οἳασδήποτε δυσμενεῖς

5. Ψαλμ. 21, 7.

6. Ψαλμ. 19, 8.

7. Παρὰ Κ. Βοβολίνη, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 9.

συνθήκας καὶ ἂν εὐρέθησαν, ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τῶν δημιουργῶν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς οἰκουμένης καὶ ὅτι ἡ Ἱστορία των ἀξιοῖ μίαν ὑπεύθυνον καὶ δημιουργικὴν παρουσίαν εἰς τὸν ἱστορικὸν στίβον. Ἀκόμη οὐδέποτε οἱ Ἕλληνες ἐλησμόνησαν ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον μὲ τὴν τὴν χαρακτηριστικὴν ἀπλότητα διετύπωσεν ὡς ἀπαύγασμα τῆς ἱστορικῆς του πείρας ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, ὅτι δηλ. ὁ Ἕλληνισμὸς διεσώθη διὰ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ συμμαχίας. Ἴδου ποῖον ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς παιδείας, τὴν ὁποίαν προσέφερον εἰς τοὺς ὑποδούλους αἱ Σχολαὶ τοῦ Γένους. Χάρις εἰς αὐτὰς διετηρεῖτο ὁ σύνδεσμος τῆς ἱστορικῆς ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων, καὶ ἐφωτίζοντο αἱ πτυχαι μᾶς, ἐξωτερικῶς ἴσως εὐμεταβλήτου καταστάσεως, διασφραζούσης ἕμως πάντοτε εἰς τὸ ἀκέραιον τὴν ἐσωτερικὴν θρησκευτικοεθνικὴν δομὴν καὶ συγκρότησιν, εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε νὰ ἀποκλείη πάντα κίνδυνον οὐσιαστικῆς μεταβολῆς τῶν στοιχείων ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ἡ ὄλη τοῦ Ἕλληνος ὑπόστασις.

Περιώνυμοι κατέστησαν αἱ μοναστικαὶ Σχολαὶ τῆς Ἀθωνιάδος ἐν Ἀγ. Ὁρει, τῆς Ἀγ. Ἀναστασίας ἐν Χαλκιδικῇ, τοῦ Σπανοῦ ἐν Ἰωαννίνοις, τῆς Εἰκοσιφινίσσης ἐν Δράμα, τῆς Ἀγ. Τριάδος Σπαρμίου ἐν Ἐλασσῶνι, τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου ἐν Τσαριτσάνῃ, τῆς Μονῆς Λειμῶνος ἐν Λέσβῳ, τῆς Μονῆς Φιλοσόφου ἐν Γορτυνίᾳ, τῆς Μονῆς Πετράκῃ ἐν Ἀθήναις κλπ. Ἐντὸς αὐτῶν δὲν ἐδιδάσκετο ἀπλῶς («ἡ ἐξωθεν παιδευσίς»), ἤτις κατὰ Γρηγόριον Νύσσης εἶναι «ἀγονος... ἀεὶ ὠδίνουσα καὶ μηδέποτε ζωογονοῦσα τῷ τόκῳ»⁸, ἀλλ' ἡ κατὰ Θεὸν σοφία, ἣτις ἐξανθρωπίζει τὸν ἄνθρωπον. Εἰς τὰς Σχολὰς ταύτας ἐκαλλιεργεῖτο τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας ἐσπείρετο εἰς τὸν ψυχικὸν τοῦ Ἕλληνος ἀγρόν, ἐνῶ ταῦτοχρόνως ἠδραιοῦτο ἡ πίστις, ὅτι «μακάριον τὸ ἔθνος οὗ ἐστὶ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ, λαὸς δὲν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῶν»⁹. Εἰς τὰς Σχολὰς ταύτας ἐμαθήτευσαν ἄνδρες, ἀναδειχθέντες εἰς μεγάλους τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ταγούς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξεκολούθησαν οἱ σπινθηροβόλοι ἀετοὶ τοῦ πνεύματος, οἵτινες καὶ ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀνάστασιν. «Οἱ μεγαλύτεροι διδάσκαλοι τοῦ Γένους εἰς τὰς ἀγίας μονὰς τὸ πρῶτον ἐμαθήτευσαν καὶ ἐντεῦθεν πρὸς πᾶσαν γωνίαν τῆς ταλαιπώρου πατρίδος ἔσπευδον νὰ μεταδώσωσι τὴν παιδείαν, νὰ στηρίξωσι τὴν πίστιν, νὰ κρατύνωσι τὴν Ἐκκλησίαν, νὰ στερεώσωσι τὸ φρόνημα καὶ νὰ προπαρασκευάσωσι τὸ σκλαβωμένον Ἔθνος διὰ νὰ διαρρήξῃ τὰ δεσμά του καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του... Τὸ ράσον, ὁ νάρθηξ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὰ κελλία τῶν μοναστηρίων ὑπῆρξαν ἡ ἱερά ἐστία, ἐξ ἧς ἐξεπορεύετο τὸ τῆς πνευματικῆς ἐπιβιώσεως ζώπυρον τοῦ Ἔθνους ἡμῶν»¹⁰.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω ἀναφερθεισῶν Σχολῶν τῶν

8. P.G. 44, 329 B.

9. Ψαλμ. 32, 12.

10. Παραμυθίας Ἀθηνῶν, ἐν Κ. Βοβολίνῃ, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 174.

ἐντός Ἱερῶν Μονῶν ἐγκατεστημένων καὶ λειτουργουσῶν, ὑπῆρχον καὶ ἕτεραί τινες ἐφάμιλλοι αὐτῶν, διευθυνόμεναι παρὰ φιλογενῶν καὶ μεμορφωμένων ἐλλήνων καὶ εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀφορῶσαι. Ἄλλ' ἐξ Ἰσου ἀληθὲς εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ 16ου κυρίως αἰῶνος σημειουμένη συστηματικὴ προσπάθεια διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐλληνικῆς παιδείας ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὴν Ἑκκλησίαν, ἣτις εἴτε ἐνεθάρρυνε τοὺς Διδασκάλους τοῦ Γένους, εἴτε ἡ ἴδια διὰ κληρικῶν ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας πρὸς διατήρησιν καὶ διάδοσιν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Ἐπομένως εἴτε ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς, εἴτε συνεσκιασμένως ἡ Ἑκκλησία ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν, θὰ ἐλέγομεν, ἀναγέννησιν τῆς ὑποδούλου πατρίδος, καὶ εἰς αὐτὴν ὀφείλονται χάριτες διὰ τὴν σωτήριον αὐτὴν πρωτοβουλίαν, χωρὶς βεβαίως νὰ παραθεωρῆται ἡ σχετικὴ συμβολὴ καὶ ἄλλων ἐθνικῶν στοιχείων. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ὑπῆρχον ἐν Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ, Θράκῃ, Στερεᾷ, Πελοποννήσῳ καὶ Νήσοις Σχολαὶ μερίμνη τῆς Ἑκκλησίας, εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἐκπροσωπούμενης ὑπὸ τῶν Μονῶν αὐτῆς.

Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἀναμφισβητήτως μοναδικὴ ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσφορά τῶν Μονῶν εἶναι εἰς τὸν κύκλον τῆς στοιχειώδους παιδείας. Αἱ μεγάλαι Σχολαί, περὶ ὧν ἐγένετο προηγουμένως λόγος, ἀνεφέροντο εἰς τὴν μέσσην καὶ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Ἄλλὰ τὸ Γένος εἶχε κυρίως ἀνάγκην στοιχειώδους παιδείας. Ὁ φλογερὸς ἱεραπόστολος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς ἀναφερόμενος εἰς τὴν τραγικὴν ἀπὸ πλευρᾶς παιδείας κατάστασιν τῶν ἐλλήνων, ἔγραφε κατὰ τὸ 1665: «... Ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Αἰτωλίας, τῆς ἐμῆς ἀθλίας πατρίδος καὶ ἐπὶ πᾶσι σχεδὸν τοῖς πέριξ ἐκείνη κλίμασιν ἐξέλιπε πρὸ πολλῶν ἤδη χρόνων ἅπαν καλόν, μεθ' ὃ καὶ ἡ τῶν πεζῶν γραμμάτων γνῶσις, ἡ τροφὴ τῶν λογικῶν ψυχῶν ἡ δυναμένη σοφίζειν εἰς σωτηρίαν τὸν ἄνθρωπον καὶ οὕτω συνέβη τοῖς ἐκεῖσε ἀναλφαβήτους πάντας γενέσθαι καὶ ἄγαν τρισβαρβάρους, περὶ δὲ τὴν ὁμολογίαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀμωμήτου πίστεως μηδὲν τῶν ἀλλοφύλων πάντες διενηνόχασιν, σπάνιον τι χρῆμα ὃ ἱερεὺς ἐκεῖ, ὃ ἀπλῶς γραμμάτων εἶδῃσιν ἔχων». Καὶ ὁ ἱερομάρτυς Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς ἀργότερον ἠναγκάζετο νὰ φέγγῃ δριμύτως τὴν κακὴν συνήθειαν τῶν κατοίκων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ὅπως ὁμιλῶσι τὴν βλαχικὴν γλῶσσαν ἀντὶ τῆς πατρῴας ἐλληνικῆς. «Τὸ γένος μας — ἐδίδασκε τοὺς κατοίκους τῶν βλαχοχωρίων — εἶναι Ἑλληνικόν. Οἱ πρόγονοί μας ἤκμασαν τόσον εἰς σοφίαν, ὥστε οἱ ἄλλοι λαοὶ ἐμάθαιναν Ἑλληνικὰ γράμματα διὰ νὰ ἠμποροῦν νὰ κατανοοῦν τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ συγγράμματα. Καὶ ὅταν οἱ ξένοι κοπιᾶζον νὰ μαθαίνουν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ νὰ ὁμιλοῦν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πῶς μποροῦμε νὰ δικαιολογηθοῦμε ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, ὅταν δὲν γνωρίζομε Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ δὲν ὁμιλοῦμε Ἑλληνικά; Εἶναι ντροπὴ σας νὰ μαθευτῆ αὐτὸ ποῦ συμβαίνει εἰς τὰ χωριά σας. Νὰ λέγεσθε καὶ νὰ εἶσθε πραγματικά Ἕλληνες, ἀπόγονοι ἐνδόξων προγόνων καὶ νὰ μὴ γνωρίζετε Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ νὰ μὴ ὁμιλῆτε Ἑλληνικὴ γλῶσσα...» Ἡ

μακραιῶν δουλεία τοῦ Γένους καὶ τὸ σκότος, εἰς δ' εἶχε βυθισθῆ τὸ Ἔθνος, εἶχον ἐπιφέρει τὰ καταστροφικὰ τῶν ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν ὑποδούλων. Καὶ συνέβη ἐπ' αὐτῶν ὅ,τι ὁ ὅσιος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος σημειώνει διὰ τούς, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀοράτων πνευμάτων, πίπτοντας εἰς τὸν ἀόρατον πνευματικὸν πόλεμον: «ἐν πειρασμοῖς ἐκλυδωνίσθησαν, διὰ τὸ ἀγυμνάστους αὐτοὺς εἶναι καὶ διὰ τὴν νηπιότητα αὐτῶν συνεχύθησαν»¹¹.

Ἐνώπιον τῆς λυπηρᾶς ταύτης καταστάσεως αἱ μοναὶ δὲν ἠδιαφόρησαν. Καὶ ἀπὸ τὰς ὠδῖνας αὐτῶν ἐγεννήθησαν, παρὰ τὰς μεγαλωνύμους τοῦ Γένους Σχολάς, τὰ ταπεινὰ καὶ θρυλικά «Κρυφὰ Σχολεῖα», ἡ κρυφία αὕτη τοῦ Ἔθνους ἐλπίς, ἔνθα «κοντὰ εἰς τὸ θρησκευτικὸν συνείσθημα, κοντὰ εἰς τὴν πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ θεῖον, συνετελεῖτο ἀνεπαισθήτως ἀλλὰ σταθερῶς καὶ ὁ ἐθνικὸς φρονηματισμὸς»¹². Καὶ ἐκεῖ, ὑπὸ τὸ τρεμάμενον τῆς κανδήλας φῶς, κ' ἐνῶ «ἀπ' ἕξω μαυροφόρ' ἀπελπισία, πικρῆς σκλαβιάς χειροπιαστὸ σκοτάδι... βραχνὰ ὁ παπᾶς, ὁ δάσκαλος ἐκεῖ θεριεύει τὴν ἀποσταμὲν' ἐλπίδα μὲ λόγια μαγικά... Ἐκεῖ ἡ ψυχὴ πικρότερο ἀγροικᾷ τὸν πόνο τῆς σκλαβιάς τῆς, ἐκεῖ βλέπει τί ἔχασε, τί ἔχει, τί τῆς πρέπει». Μέσα εἰς τὸ κατανυκτικὸν περιβάλλον τοῦ «κρυφοῦ σχολεῖου», μακρὰν ἀπὸ τὰ βέβηλα βλέμματα τοῦ κατακτητοῦ, ἐμυσταγωγεῖτο τὸ μέγα καὶ ἐξαισίον θαῦμα τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ Γένους ἐν ἀδιασπᾶστῳ ἱστορικῇ συνοχῇ πρὸς τὰς ἀναλλοιώτους ἐθνικάς του πηγὰς. Οὕτω τὸ «κρυφὸ σχολεῖον» συνεδέθη ἀρρήκτως μὲ τῶν ἱερῶν Μονῶν τὸν ἅγιον χῶρον καὶ οἱ μοναχοὶ ἐν τῇ ἀπλοϊκότητι αὐτῶν ἐγένοντο οἱ θεόκλητοι διδάσκαλοι, σμιλεύσαντες εἰς τὰς τεθλιμμένας ψυχὰς τῶν ἐλληνοπαίδων τὴν γλυκεῖαν ἐλπίδα τῆς μελλοντικῆς τοῦ Γένους ἀναστάσεως, καταστήσαντες οὕτω τὰς Μονάστων, καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου, φάρους πνευματικῶν ἀειλαμπεῖς ἐν μέσῳ πελάγους ὀμιχλώδους.

Τοιοιτοτρόπως ὁ ὑπόδουλος ἐλληνισμὸς, ἐξωτερικῶς μὲν «χείλεσι δεσμὰ φέρων» κατὰ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον¹³, ἐν τοῖς πράγμασι καὶ τῇ οὐσίᾳ ὅμως ἀδούλωτος κατὰ τε τὸ φρόνημα καὶ τὴν προαίρεσιν παραμείνας, κατῴρθου νὰ ἐξουδετεροῖ τὸ ἐξουθενωτικὸν τῆς δουλείας παρὸν διὰ τῆς ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ συντηρουμένης στενῆς καὶ παλμώδους ἐπαφῆς ἐνὸς ἐνδόξου καὶ ἐπιφανοῦς ἱστορικοῦ παρελθόντος, μετὰ τοῦ ἐλπιδοφόρου ὁράματος ἐνὸς ἀνταξίου τῶν προγονικῶν κατορθωμάτων μέλλοντος. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ οἱ ἔλληνες οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐπίστευσαν ὡς μόνιμον τὸ καθεστῶς τῆς δουλείας καὶ δὲν συνεφιλώθησαν ποτὲ μὲ τὴν ἰδέαν αὐτήν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἀποφράδος ἡμέρας τῆς ἀλώσεως ἤρχισαν ἐντατικὴν καὶ δι' ὅλων τῶν δυνάμεων προε-

11. Ὁμιλία ΝΑ', ἐν ΒΕΠΕΣ 42, σ. 14.

12. Τ. Γ ρ ι τ σ ὀ π ο υ λ ο ς, ἐν «Ἐλπίδα τοῦ Γένους», Ἐκδόσεις Ἱ. Μονῆς Πεντέλης. Ἀθῆναι 1971, σ. 26.

13. Ρ. G. 37, 209.

τοιμασίαν διὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ἐπαισχύντου ζυγοῦ. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ τὸ ἐλληνικὸν Ἔθνος οὐδέποτε, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ξενικῆς κατοχῆς, ἔπαυσε νὰ ἀναζητῇ τὸ γλυκὺ λυκαυγὲς τῆς ἐθνικῆς του ἐλευθερίας. Ὅ,τι συνέβη κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν ρωμαίων κατάκτησιν τὸ πάλαι τῆς Ἑλλάδος, συνέβη καὶ νῦν. Ὅ διὰ τῶν ὅπλων δαμασθεὶς ὑπερήφανος τῶν ἐλλήνων λαός, χάρις εἰς τὴν ὑπὸ τῶν μοναχῶν, κατὰ κύριον λόγον, παρεχομένην φωτοφόρον παιδείαν, κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ πνευματικῶς τὸν ἀγροῖκον κατακτητὴν καὶ νὰ διατηρήσῃ μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς του συνείδησιν τῆς ποιιστικῆς του ἔναντι αὐτοῦ ὑπεροχῆς. Τὸ γεγονός δὲ ἀκριβῶς τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ συνεκτιμώμενον ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐνδογενῶν καὶ ἐξωγενῶν παραγόντων τῆς ἐθνικῆς συνοχῆς τῶν ἐλλήνων, ἐξηγεῖ καὶ τὸ μοναδικὸν ἴσως εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν φαινόμενον, καθ' ὃ—ἵνα κατὰ τὸν Κ. Παπαρρηγόπουλον εἴπωμεν—ατὰ δύο στοιχεῖα (δηλ. τὸ ἐλληνικὸν καὶ τὸ τουρκικὸν) ἔμειναν ἄμικτα πρὸς ἄλληλα, ὅπως τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἔλαιον. Τὸ Ἔθνος τοῦ 1821 ὑπῆρξεν αὐτὸ τὸ Ἔθνος τοῦ 1453. Ἠθικῶς, διανοητικῶς καὶ ἀριθμητικῶς ὑπέστη ἀλλοιώσεις, ἐθνολογικῶς οὐδεμίαν¹⁴. Καὶ ὁ ἄθλος οὗτος ὀφείλεται εἰς τὸ ἔργον τῶν μοναστικῶν σχολείων, τὸ ἀφανὲς καὶ κινδυνῶδες ἔργον τῶν ταπεινῶν ἐκείνων μοναχῶν, οἵτινες ἐνσαρκοῦντες τὸ ἀθάνατον πνεῦμα τῆς φυλῆς καὶ ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὴν ὑπερτάτην τοῦ Κυρίου θουσίαν, ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς δεδουλωμένης πατρίδος τὰς ἑαυτῶν πνευματικὰς πρωτίστως δυνάμεις, ἐκμεταλλευθέντες ἐν τούτῳ τὴν φυσικὴν τοῦ Γένους στροφὴν πρὸς τὴν «μετὰ βεβαιότητος προσδοκίαν τῆς Ἀναστάσεως»¹⁵ ἐκδηλωθεῖσαν ἀκριβῶς κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ προσκαιροῦ θανάτου...

Εἰς τὸν τομέα τοῦτον τῆς ἐθνικῆς παιδείας ὁ ρόλος τῶν μοναχῶν ὑπῆρξεν ὄντως ὑπερβαλλόντως ἔξοχος καὶ τὰ μάλιστα ἐπωφελής. Ἡ δὲ σπουδαιότης αὐτοῦ ἔγκειται εἰς τὴν παρασχεθεῖσαν εἰς τὸ Ἔθνος δυνατότητα, ὅπως ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ἀμαθείας, συνδεθῇ μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ διδακτικοῦ καὶ καθοδηγητικοῦ διὰ τὸ μέλλον παρελθόντος του, καὶ ἐξανθρωπισθῇ, καθιστάμενον οὕτω ἰκανὸν νὰ διεκδικήσῃ μετὰ ζέσεως καὶ βασίμων ἐλπίδων τὸ θεῖον δῶρον τῆς ἐλευθερίας του. Πρὸς τούτοις εἶναι χαρακτηριστικοὶ οἱ ἐξῆς λόγοι τοῦ ἱερομάρτυρος Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ: «Δὲν βλέπετε πῶς ἀγρίεψε τὸ Ἔθνος μας ἀπὸ τὴν ἀμαθειαν καὶ ἐγίναμεν ὡς τὰ θηρία; Ὡσάν θέλετε χαρίσατέ μου καὶ ἓνα σχολεῖον ἐδῶ εἰς τὴν χώραν σας διὰ νὰ μαθαίνουν γράμματα τὰ παιδιά σας... Καλύτερα νὰ ἔχῃς εἰς τὴν χώραν σου σχολεῖον παρὰ νὰ ἔχῃς βρύσας καὶ ποταμούς»¹⁶. Οἱ λόγοι οὗτοι, ἀποτελοῦντες τὸ ἀπαύγασμα μιᾶς ζωῆς διαμορφωθείσης ἐντὸς τοῦ καταφυκτικοῦ μοναστικοῦ τῆς ὀρθοδόξου πατρίδος μας περιβάλλοντος,

14. Κ. Παπαρρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἀθήναι 1955, τ. 7, σ. 354.

15. Κ. Βοβολίνη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 13.

16. Ὁ Ἁγ. Κοσμᾶς, Ἐκδοσις Ἰδρύματος Ἁγ. Κοσμᾶ Βασιλικῆς Ἰωαννίνων, σ. 15-16.

παρέχουν τὸ μέτρον τῆς συμβολῆς τοῦ μοναχισμοῦ εἰς τὴν διάσωσιν τῆς τε γλώσσης καὶ τῆς ἐθνικῆς τῶν ἐλλήνων συνειδήσεως. Ἐὰν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι τὰ πρῶτα ἀναγνωστικά βιβλία τοῦ «κρυφοῦ σχολειοῦ» ἦσαν τὰ λειτουργικὰ τῆς Ἐκκλησίας βιβλία, οἷον ἡ Ὀκτώηχος, τὸ Ψαλτήριον κ.ἄ. τότε δύναται τις νὰ ὑπολογίσῃ ὅποια ψυχικῆ, πρὸς τῆ καθαρῶς διανοητικῆ, καλλιέργεια ἐπετελεῖτο εἰς τὰς ψυχὰς καὶ καρδίας τῶν μαθητῶν, ἐκ τῶν θείων λογίων ἀρουμένων οὐ μόνον γραμματολογικὰς ἀλλὰ καὶ πνευματικὰς καὶ οἰκοδομητικὰς γνώσεις.

Τοιοιουτρόπως οἱ ὑπόδουλοι, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν μοναχῶν τελοῦντες, «πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν» προσδοκῶντες ὅτι «ἐρχόμενοι ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει αἶροντες τὰ δράγματα αὐτῶν»¹⁷. Τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον εἶναι βέβαιον ὅτι «οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσιν ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι»¹⁸. Μετὰ δὲ τῶν ἐλληνοπαίδων καὶ τὸ Ἔθνος ὅλον θαλερὸν δάκρυ χέον ἐπὶ τῆ δεινῇ αἰχμαλωσίᾳ καὶ περιστάσει αὐτοῦ, μετ' ἀποστροφῆς δὲ ἀτενίζον τὸν βάρβαρον καὶ ἐκ προγόνων τρίδουλον, σκυτοτρόκτην καὶ διφθερίαν τοῦρκον δυνάστην, καὶ κραυγὴν ὀδύνης ρηγνύον ἐπὶ τῆ χαλεπότητι τῶν δυστήνων ἡμερῶν τῆς δουλείας του, διετῆρει ἐν τούτοις ἀκμαίως τὰς ἠθικὰς του δυνάμεις, ἔτοιμον ἵνα, ὅταν ὁ καιρὸς ἐπιστῆ, ὀρμήσῃ ἀκάθεκτον ἐπὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθεῖσης κληρονομίας τῶν πατέρων του καὶ προσπορίσῃ εἰς ἑαυτὸ ὡς κυδίμων ἄθλων διάδημα τὴν ἐλευθέραν ἐν μέσῳ ἐλευθέρου κόσμου βιοτήν. Καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ, διὰ τῆς ὑπὸ στοιχειώδη ἔστω μορφῆν μεταδιδομένης ἐν ταῖς μοναῖς ἐλληνικῆς παιδείας, συστηματικῶς καλλιεργηθεῖσα ἐλληνικὴ ψυχὴ, ὀπλισθεῖσα μὲ τὰ ἀκαταμάχητα ὅπλα τῆς εἰς τὸν Θεὸν πίστεως καὶ τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἀγάπης, εὐρέθη εἰς θέσιν ἵνα ἐπανακτήσῃ «τὸν πάντα ὄλβον» τὸν ὅποιον «ἤμαρ ἐν ἀφείλετο». Ἡ τετρακτὺς τῶν αἰῶνων τῆς δουλείας, μὲ τὴν κατ' αὐτὴν ἐπιτελεσθεῖσαν γόνιμον τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ θείου λόγου σποράν, σημειοῖ τὴν κυοφορίαν τῶν ἐλευθερίων τοῦ Γένους. Καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι ἐὰν δὲν προηγεῖτο ἡ τοιαύτη σπορά, ἡ φυλὴ μας, παρὰ τὴν ζωηράν της ἐπιθυμίαν πρὸς ἀπόλαυσιν τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἴδῃ πραγματοποιομένην τὴν σφοδρὰν αὐτῆς ταύτην ἔφεσιν. Ἴδου λοιπὸν τὸ μέγεθος τῆς προσφορᾶς τῶν Μονῶν τῆς ὀρθοδόξου Ἑλλάδος εἰς τὴν προοδοποίησιν τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, εἰς τὸν τομέα τῆς ἐθνικῆς παιδείας. Ἄλλ' ὁ μοναχισμὸς συνέβαλεν εἰς τοῦτο ἀκόμη,

2. Διὰ τῶν ἀφυπνιστικῶν κηρυγμάτων τῶν ἐθναποστόλων του.

Εἰς μίαν ἐποχὴν παντελοῦς ἀμαθείας καὶ παχυλῆς ἀγνοίας οἱ μοναχοί,

17. Ψαλμ. 125, 6.

18. Ψαλμ. 125, 5.

κάτοχοι εὐρυτέρας πως παιδεύσεως, κυρίως πνευματικῆς καὶ ὀρθοδόξου, δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὰς μονὰς των. Εὐσεβεῖς καὶ ἐνθεοὶ αὐτοὶ, πεπληρωμένοι θεοῦ ζήλου καὶ ἀκμαίου πατριωτικοῦ φρονήματος, πυρπολούμενοι ἀπὸ τὸν πόθον ἵνα καταστήσουν τὸν Χριστὸν παντοτεινὸν καὶ ἀναφαίρετον κτῆμα τῶν ἀδελφῶν των, οἱ ὅποιοι ἦσαν δεδουλωμένοι «ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου»¹⁹, περιέτρεχον τὰς δουλωθείσας χώρας, καὶ μὲ τὴν εὐχέριαν τῶν μετακινήσεων τὴν ὁποῖαν παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἡ κληρικὴ των ιδιότης, ἔσπειρον ἀφειδῶς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου τὸν σπόρον, ἱεραποστολικῶς ἐργαζόμενοι πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἐκῆρυττον εἰς τὸν «ἀπερριμένον» λαὸν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, «ἦν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν»²⁰. Ἐνώπιον τῶν ἀνηκούστων δεινῶν μόνῃ ἐλπίς ὑπέφωσκεν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐξ ὕψους βοήθεια. Ἐγκαταλελειμμένοι οἱ ἔλληες ὑπὸ πάντων, ἐπανελάμβανον ἐν πικρίᾳ τοὺς λόγους τοῦ ψαλμοῦ: «οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας μου ἤγγισαν καὶ ἔστησαν καὶ οἱ ἔγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν»²¹, οὐδαμῶθεν διαβλέποντες τὸ ἐνδεχόμενον βοήθειας τινὸς πρὸς ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τοὺς ἀρπακτικοὺς δυνάμεις τῆς κραταιᾶς τότε ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ὑποψύχως διέκειντο ἐναντι τῶν πτωχῶν ἐλλήνων, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ οἱ ἔλληες αὐτοὶ τῆς διασπορᾶς ἐν μεγίστῃ ἐπιφυλακτικότητι ἠτένιζον πρὸς τὸ ὑπὸ ἀχλὺς καλυπτόμενον ἐθνικὸν τῆς πατρίδος των μέλλον. Μόνῃ — ἐπαναλαμβάνομεν — ἐλπίς διὰ τοὺς ὑποδούλους ἀπέμενε ὁ Θεός, τὴν πρὸς τὸν Ὀποῖον πίστιν ἠθέλησαν καὶ ἐπέτυχον νὰ τονώσωσιν οἱ μοναχοὶ ἐθναπόστολοι περιερχόμενοι τὴν ὑπαιθρον καὶ κηρύσσοντες «πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν»²². Τὸ κήρυγμά των, πρακτικοῦ καὶ ἐποικοδομητικοῦ χαρακτῆρος καὶ κατὰ βάσιν χριστοκεντρικόν, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀφιστάμενον τῶν ἀδηρίτων ἀναγκῶν τῆς στιγμῆς, ἔφερον ἐκδήλα τὰ γνωρίσματα τοῦ προφητικοῦ λόγου. Ἐδίδεν ἀπάντησιν αὐθεντικὴν εἰς τὰ προσωπικὰ ἐρωτήματα ἐκάστης ψυχῆς καὶ ἐκάλει εἰς μετανοίαν τὸν λαόν. Τὸ κήρυγμα τοῦτο τῶν μοναχῶν καὶ ἱερομονάχων, θρησκευτικοῦ ἅμα καὶ πατριωτικοῦ χαρακτῆρος, ὠδήγει εἰς προβληματισμούς, διήνοιγεν ὀρίζοντας, ἐφώτιζε τὸ παρελθόν, προωδοποιεῖ τὸ μέλλον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως καὶ προητοιμάζε τὸ τέλος τῆς μακραίωνος δουλείας, ἐνὸς τέλους ὅπερ ἐφαίνετο χωρὶς τέλος, κατὰ τὴν προσφυᾶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἔκφρασιν.

Ἡ δουλεία εἰς τὸν σατανᾶν καὶ τὰ ἔργα τοῦ σκότους εἶναι ἀπείρωσ σκληροτέρα πάσης ἄλλης δουλείας εἰς οἰονδήποτε δυνάστην καὶ κύριον. Καὶ κατ' οὐσίαν ἐλεύθερος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις ἀελευθερωθεὶς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐδουλώθη

19. Γαλ. δ', 3.

20. Ἐβρ. στ', 19.

21. Ψαλμ. 37, 12.

22. Πράξ. ιζ', 30.

τῆ Δικαιοσύνη»²³. Τοῦτο ἔχοντες κατὰ νοῦν οἱ διδάσκαλοι οὗτοι τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἀπλῶν λόγων εὐχερῶς καταληπτῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἔσπευδον νὰ μεταδώσωσι πανταχοῦ τὸ μῆνυμα τῆς σωτηρίας, ἐνδιαφερόμενοι πρωτίστως διὰ τὴν πνευματικὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου, ἵνα μετὰ ταῦτα ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ δυνάστου ἀπαλλαγὴ.

Τὸ ἀφυπνιστικὸν κήρυγμα τοῦ ἱερομάρτυρος καὶ ἔθναποστόλου ἀγ. Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ ἀροτριᾷ χριστιανικῶς καὶ ἔθνικῶς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον του, παραλλήλως πρὸς τὸ ὑπ' ἄλλων μοναστῶν-διδασκάλων ἐπιτελούμενον, ὡς ὁ ἅγιος Μελέτιος Ἀττικῆς, ὁ ἐκ Καστορίας Ἰάκωβος, ὁ Ἀγάπιος Λάνδος ὁ Κρής, ὁ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, ὁ ὅσιος Λουκᾶς Βοιωτίας, ὁ ὅσιος Νίκων ὁ μετανοεῖτε ἐν Κρήτῃ, ὁ Παπουλαῆκος ἐν Πελοποννήσῳ κ.ἄ. ἀποτελεῖ πραγματικὸν ἄθλον, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψει τὰς δυσμενεστάτας συνθήκας, ὑφ' ἃς ἐπιτελεῖται καὶ τὸ γενικώτερον κλίμα ἕπερ ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν ὑποδούλων. Δι' αὐτοῦ ὅμως καθαίρεται ὁ ψυχικὸς τῶν Ἑλλήνων ἀγρὸς ἀπὸ τῶν ψυχοκτόνων ζιζανίων, λιπαίνεται μὲ τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν, ἀρδεύεται μὲ τὴν δρόσον τοῦ Πνεύματος, καὶ γονιμοποιεῖται μὲ τὸ σπέρμα τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Τὸ ἔργον τῶν ἀπλοϊκῶν τούτων καλογῆρων καὶ ἀσκητῶν, τῶν ἐν πολλοῖς ἀγνώστων καὶ ἀφανῶν, κατακυριεύει τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν καὶ γιγαντώνει ἐν αὐταῖς μυστικῶς καὶ ἱεροπρεπῶς ὡς ἐνδοκοσμικὴν πραγματικότητα τὴν βεβαιότητα τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Θεὸν καὶ τῆς τηρήσεως ἐν παντὶ καὶ πάντοτε τῶν ἐντολῶν Του. Τὴν ἐθνικὴν ἀνάστασιν οἱ θεοκίνητοι οὗτοι πατέρες καὶ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Γένους ἔβλεπον ὡς συνέχειαν καὶ ὡς συνέπειαν τῆς ψυχικῆς ἐν Χριστῷ ἀναστάσεως. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδίδασκον ἐπιστροφὴν εἰς τὸν Θεόν, βίωσιν τῆς ἀρετῆς ἐν τῷ καθημέραν βίῳ, καὶ ἀπαρέγκλιτον ἐφαρμογὴν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν ζωὴν. «Χριστὸς καὶ ψυχὴ σῶς χρειάζονται» ἐκήρυττε μετὰ παρρησίας ὁ ἅγιος Κοσμᾶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὀρθοδόξους, προτάσων οὕτω τὴν ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωσιν πάσης ἄλλης καὶ δὴ καὶ τῆς ἐθνικῆς τοιαύτης. Καὶ ὅτε ὑψοῦτο ἐναγώνιον εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν ὑποδούλων τὸ ἐρώτημα: «ἕως τίνος θήσομαι βουλὰς ἐν ψυχῇ μου, ὀδύνας ἐν καρδίᾳ μου ἡμέρας καὶ νυκτός;»²⁴ καὶ ὅτε ἡ ἄλυσος τῶν δεινῶν ἐστραγγάλιζε τὴν ἐλπίδα, οἱ κήρυκες τοῦ ἀμφιστόμου λόγου ἔσπευδον νὰ κηρύξωσι τὴν ἀπάντησιν τῆς πίστεως, καθ' ἣν «διασκεδάξει Κύριος βουλὰς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων»²⁵. Οἱ λόγοι των, «ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών»²⁶ ἀνεκούφιζον τὰς χερσωθείσας καρδίας τῶν χριστιανῶν καὶ ἀπε-

23. Ρωμ. στ', 18.

24. Ψαλμ. 12,3.

25. Ψαλμ. 32, 10.

26. Ψαλμ. 132, 3.

σκοράκιζον τὴν πνευματικὴν ξηρότητα, τὴν ὁποίαν ὁ λίβας τῆς ἀποστασίας εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὰς ψυχὰς των. Καὶ ἀντὶ τῆς ἀύχμηρότητος τῶν ἀνύδρων ψυχῶν, ἔκαμνον νὰ θάλλωσιν ἢ πίστις καὶ ἢ ἐλπίς· ἢ πίστις ὅτι «οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κύριον ἐόικασιν ὄρει τῷ ἁγίῳ» καὶ ἢ ἐλπίς ὅτι «ἡ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολεῖται εἰς τέλος»²⁷. Ὡς πόσην καὶ ποῖαν ἀπήχησιν εὐρισκον εἰς τὰς συντετριμμένας καὶ τεθλιμμένας καρδίας τῶν δούλων ἐλλήνων οἱ λόγοι οὗτοι τῶν μοναχῶν! Ὡς αὖρα θείου Πνεύματος ἐδρόσιζον τὰς πεφλογισμένας ψυχὰς των καὶ ὡς ζωηφόρον τοῦ ἀέρος ρίπισμα ἐνεδυνάμωνον τὰς καρδίας των. Μετὰ τὴν ἀκρόασιν τοῦ στοχαστικοῦ κηρύγματος ἕκαστος πιστὸς ἡσθάνετο μίαν δύναμιν νὰ πλημμυρίζη τὴν ὑπαρξίν του, νὰ στερεώνη τὰς ἐλπίδας του, νὰ ἐφηδύνη τὴν ἄχαρι βιοτήν του. Μυστικῶς τότε ὁ «ραγιαῆς» ἐγίνετο μάρτυς τῶν ἐσωτερικῶν ψυχικῶν του ἀνακατατάξεων. Καὶ ἔναυλοι ἀντήχουν εἰς τὰ ῥῆματα του οἱ παρήγοροι λόγοι τοῦ ἱεροῦ τῶν ψαλμῶν ποιητοῦ: «Ὁ Θεὸς μου βοηθὸς μου, ἐλπιδὴ ἐπ' αὐτόν, ὑπερασπιστὴς μου καὶ κέρας σωτηρίας μου καὶ ἀντιλήπτωρ μου»²⁸.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὸν προφορικὸν δυναμικὸν λόγον οἱ πατέρες τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ ἐκαλλιέργησαν καὶ τὴν διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου πνευματικὴν οἰκοδομήν τοῦ λαοῦ, χρησιμοποιοῦσαντες τὰ περιορισμένα τεχνικὰ μέσα τῆς ἐποχῆς των. Ἐὰν ἐξαιρέση τις τὰ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος βιβλία τῆς περιόδου ταύτης, ἅτινα καὶ τεῦτα ὀφείλονται ἐν πολλοῖς εἰς τὴν γραφίδα ἢ τὴν χορηγίαν κληρικῶν, τὰ πνευματικὰ βιβλία, τὰ ψυχοφελῆ καὶ σωτήρια, τὰ εἰς τὴν πνευματικὴν τῶν πιστῶν καλλιέργειαν ἀφορῶντα εἶναι ἔργα κυρίως μοναχῶν καὶ ἱερομονάχων, δι' ὧν διαλύεται τὸ σκότος τῆς χριστιανικῆς ἀμαθείας καὶ ἐπιδιώκεται τῶν ψυχῶν ἡ σωτηρία. Ἀγάπιος Λάνδος, Ἀθανάσιος Πάριος, Νικόδημος Ἀγιορείτης, καὶ πληθὺς ἐτέρων συγκροτοῦσι τὴν λεγεῶνα τοῦ ἐστρατευμένου ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ μοναχισμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας, λεγεῶνα ἣτις ἔθεσε τὰς βάσεις καὶ τὰς προϋποθέσεις τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως.

Ὁ γραπτὸς καὶ προφορικὸς τῶν μοναχῶν λόγος συνδέει τὸν κόσμον τῆς πίστεως μὲ τὸν κόσμον τῆς ἱστορίας. Καὶ εἰς τὴν σύζευξιν αὐτὴν, ἣτις οὐδέποτε ὑπῆρξε ξένη πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὀρθοδόξους, συναντῶνται τὰ θρησκευτικὰ ἰδεώδη τοῦ ὀρθοδόξου καὶ αἱ ἐθνικαὶ προσδοκίαι τοῦ Ἕλληνος. Τοιουτοτρόπως ἢ εἰς Χριστὸν πίστις καθίσταται τὸ δυναμικώτερον ὄπλον τοῦ Γένους, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ λαὸς κατάρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν πιεστικὴν δυσμένειαν τῶν περιστάσεων καί, προσκεκολλημένος εἰς τὰς ἀσινεῖς παρὰδόσεις τῶν πατέρων του, νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ἐπιπροσθιόντα ἐμπόδια τῆς αὐθυπαρξίας του. Οὕτως ὁ τῶν ὄλων Κύριος, ὁ τῆς πίστεως ἡμῶν ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς Ἰησοῦς ὑπῆρξεν «ὁ

27. Ψαλμ. 9, 19.

28. Ψαλμ. 17, 3.

γενόμενος μετὰ τῶν πατέρων πάντων, ᾧ καὶ πιστεύσαντες καὶ ὄν ἀγαπήσαντες ἐξῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ ὑπομείναντες ὄνειδη καὶ θλίψεις· καὶ ἐγένοντο ξένοι καὶ πτωχοὶ καὶ πάροικοι καὶ δεδιωγμένοι ἐξουδενώσαντες τὸν κόσμον, καταφρονήσαντες τοῦ θανάτου καὶ ἀρνησάμενοι ἑαυτούς, καὶ ἐπειράσθησαν παντὶ πειρασμῷ καὶ ἐβλήθησαν εἰς θηρία καὶ γεγόνασι θέατρον τῷ κόσμῳ· καὶ διελθόντες «διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος ἐξῆλθον εἰς ἀναψυχήν»²⁹. Ἡ διδασκομένη ὑπὸ τῶν μοναχῶν θερμὴ καὶ ἀμετάπτωτος πίστις εἰς Θεὸν ἐξουδετεροῖ τὰ δυσμενῆ ὄντολογικὰ δεδομένα καὶ πληροῖ τὰς καρδίας μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι «ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει»³⁰. Ἐπὶ τέσσαρας συνεχεῖς αἰῶνας οἱ κήρυκες τοῦ θείου λόγου μοναχοὶ σπεύρου ἐν ὑπομονῇ, «ἐν ἀσθενείαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ»³¹, ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον θὰ θερίσῃ ἀργότερον τὸ Γένος. Σπεύρου τὴν αὐτογνωσίαν, τὴν μετάνοιαν, τὸν πατριωτισμὸν. Σπεύρου τὴν πίστιν, ὅτι «οὐκ ἔξ Ἰησοῦς τῇ ῥάβδῳ τὸν κλῆρον αὐτοῦ»³². Τέσσαρες δύσκολοι αἰῶνες κυοφορίας θὰ ἐχρειάζοντο διὰ τὴν ἀνοφορίαν τῆς σπορᾶς ταύτης. Τέσσαρες ἀνοικτίρμονες, σκοτεινοί, πικροὶ αἰῶνες... Ἀκόμη, οἱ μοναχοὶ συμβάλλουν εἰς τὴν προοδοποίησιν τῆς ἐλευθερίας,

3. Διὰ τῆς προστασίας τῶν διωκομένων.

Τὸ ἐπιβιοῦν παρὰ τὰς δυσμενεῖς ἐξωτερικὰς συνθήκας πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὀρμῆς, καὶ ἡ διατηρουμένη ἀρραγῆς ἐνόητης τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐξάπτουν τὴν μῆνιν τοῦ κατακτητοῦ, ὅστις ἐκσπᾶ εἰς βιαιότητος κατὰ τῶν ὑποδούλων. Σφαγαὶ καὶ δηλώσεις καὶ διαρπαγαὶ καὶ λεηλασίαι καὶ ἐξανδραποδισμοὶ ἀκολουθοῦν πᾶσαν ἐκδηλουμένην ἢ καὶ ἀπλῶς ὑποπτευομένην στροφὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Τὸ τίμημα πάσης ἀποτυγχανούσης ἀποπείρας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας εἶναι λουτρόν αἵματος, εἰς τὸ ὅποῖον πνίγεται ἡ ζωὴ τοῦ Γένους. Ὁ βάρβαρος κατακτητὴς δὲν διστάζει πρὸ οὐδενός. Ἡ ζωὴ τῶν ἐλλήνων οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ τὰς μαρτυρίας ἱστορικῶν, ἤρκει ἀπλῆ καταγγελία πρὸς τὸν τοῦρκον ἄρχοντα τῆς περιοχῆς κατὰ τινος χριστιανοῦ ἐπὶ δῆθεν ἀνευλαβεῖ αὐτοῦ ἐκφράσει περὶ τοῦ Μωάμεθ, διὰ νὰ καταδικασθῇ οὗτος εἰς θάνατον φρικτόν. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ὁ θάνατος δὲν ἦτο τὸ ἄμεσον ἐπακολούθημα τῆς τουρκικῆς αὐθαιρεσίας, αἱ λοιπαί, καθημεριναὶ καὶ ἀτελεύτητοι ταπεινώσεις καὶ ἐξευτελισμοὶ καὶ διωγμοὶ κατὰ τῶν «ραδιάγων» οὐδὲν ὑπελείποντο αὐτοῦ. Ὁ συναντῶν καθ' ὁδὸν τοῦρκον ἕλλην, ἦτο ὑπο-

29. Μιχαηλίου Αἰγυπτίου, Ὁμιλία ΝΑ', ΒΕΠΕΣ 42, 14.

30. Ψαλμ. 35, 19.

31. Β' Κορ. ιβ', 10.

32. Ἀναβαθμοὶ Β' ἤχου.

χρεωμένοι να κατέλθῃ εἰς τὸ ρεῖθρον αὐτῆς κύπτων τοὺς ὀφθαλμοὺς κατὰ γῆς. Αἱ οἰκίαι τῶν ἐλλήνων ἔδει νὰ ἔχῃσι μέλανα χρωματισμὸν ἵνα διακρίνονται ἐκείνων τῶν τούρκων δεσποτῶν. Οἱ πατέρες ὤφειλον καθ' ὠρισμένα διαστήματα νὰ προσάγουν τὰ ἄρρενα τέκνα των ἐνώπιον τοῦ τούρκου ἄρχοντος, ὅστις ἐπέλεγεν ἐξ αὐτῶν ὅσα ἐχρειάζοντο διὰ τὴν ἐπάνδρωσιν τοῦ τάγματος τῶν γενιτσάρων. Ἡ μαρτυρικὴ αὕτη τῶν ἐλλήνων ζωὴ, εἰς συνεχῆς Γολγοθᾶς, ἐπλήρου τὰς ψυχὰς των ἀπάτου ὀδύνης. "Ὅχι ἡ ζωὴ, ἀλλ' οὐδὲ ἡ τιμὴ, οὐδὲ ἡ περιουσία ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ὑποδοῦλων. «Νεανίσκοι καὶ παρθένοι πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων» ἀπαξάπαντες ἐστέναζον ὑπὸ τὸ στυγνὸν πέλμα τοῦ ἀσιάτου δυνάστου των, ἀπεδεχόμενοι «τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ»³³. Καὶ τότε αἱ Μοναὶ καθίστανται τὸ καταφύγιον τῶν δικωκόμενων, ὁ λιμὴν τῶν χειμαζομένων, ἡ προστασία τῶν ἀδικουμένων. Ἐντὸς αὐτῶν οἱ «ραγιαδες» ἀναπνέουν τὸν ἀμόλυτον τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας ἀέρα. Ἐντὸς αὐτῶν αἱ παρθένοι εὐρίσκουν προστασίαν καὶ σκέπην καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνανεώνουν τὴν πίστιν των πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἐὰν ὁ κόσμος ἠδύνατο νὰ παραβληθῆ πρὸς αὐχμηρὰν καὶ ἄνυδρον ἔρημον, αἱ Μοναὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία γενικώτερον ἦσαν αἱ κατάφυτοι ὀάσεις, ἔνθα οἱ τάλαιπωρημένοι τῆς ζωῆς ὀδοιπόροι, κατάκοποι ἐκ τῆς ἐν μεσημβρινῷ καύσωνι δυστήνου πορείας των, εὐρίσκον θαλπωρὴν καὶ παραμυθίαν, ἀνάπαυσιν καὶ παρηγορίαν. Ἡ ἐν Ἀθήναις Μονὴ τῆς ὁσίας Φιλοθέης καθίσταται σωτήριος παρθενῶν, ὅπου εὐλαβεῖς νεάνιδες καταφεύγουν διὰ νὰ περισώσουν τὴν τιμὴν των καὶ τὴν καθαρότητά των. Αἱ ἱεραὶ Μοναὶ Καρακαλᾶ ἐν Ἀργολίδι, Φανερωμένης ἐν Σαλαμῖνι, Ἀγ. Ἰγνατίου ἐν Μηθύμῃ καὶ ἄλλαι, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, καθίστανται αἱ θερμουργοὶ ἐστίαι, περὶξ τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες ἀναθερμαίνουν τὰ φρονήματά των καὶ τὰ πιστεύματά των, καὶ αἱ ἱεραὶ κολυμβῆθραι διὰ τὸν ἠθικὸν καὶ ἔθνικὸν ἀναβαπτισμὸν ὅσων τὰ ἱερά ταῦτα ἐνδιαιτήματα ἐβλεπον ὡς ἱεράς ἐπάλξεις καὶ ὡς ἀπροσμάχητα τείχη κατὰ τῶν ὑπεναντίων.

Καὶ ταῦτα πάντα, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ βάρβαρος τῶν τούρκων μῆνις ἀκάθεκτος ἐστρέφετο κατὰ τῶν μονῶν, διὰ τὸν καθοδηγητικὸν αὐτῶν ρόλον μεταξὺ τῶν ἐλλήνων. Ἡδὴ περὶ τὸ 1568 οἱ τοῦρκοι ἐσφάξαν πολλοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἀγ. Ὅρους θελήσαντας νὰ παρεμποδίσωσι τουρκικὰς αὐθαιρέσιας. Τῷ 1570 (27 Ἰανουαρίου) οἱ τοῦρκοι ἱεροσπουδασταὶ τῶν Σερρῶν ἠρῆμωσαν τὴν Μονὴν Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν. Καὶ κύριος στόχος τοῦ Σελίμ Β' ἦσαν οἱ μοναχοί, ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο τὴν ἐπιρροήν των παρὰ τῷ λαῷ πρὸς ἐξέγερσιν³⁴. Παρὰ ταῦτα αἱ μοναὶ ἐξήκολούθουν νὰ παρέχουν τὴν ἣν ἐξ αὐτῶν ἀπεξεδέχοντο οἱ ὑπό-

33. Πράξ. β', 20.

34. Α. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Γ' Τουρκοκρατία, Θεσ/νίκη 1963, σ. 270.

δουλοὶ προστασίαν, ἀδιαφοροῦσαι διὰ τὰς βαρείας ἐπιπτώσεις τῆς τακτικῆς ταύτης.

Ἐντὸς λοιπὸν τῶν μοναστικῶν περιβόλων αἱ δυνάμεις τοῦ Ἑθνους ἠνδροῦντο καὶ οἱ Ἕλληνες εὕρισκον ἀναψυχὴν καὶ παρηγορίαν ἐκ τῶν θλίψεων τῆς πικρᾶς αὐτῶν αἰχμαλωσίας. Ἐντὸς τῶν μοναστικῶν περιβόλων ἡ ἐλευθερία ἀπὸ ὄραμα πανεθνικὸν καθίστατο «ἀξία ὄντολογικὴ ἐντὸς τῶν θεανθρωπίνων διαστάσεων τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ»³⁵. Καὶ ἐντὸς τῶν ὀρθοδόξων μοναστηρίων ὁ πιστὸς λαός, ἐρχόμενος εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἦτις ὡς φιλόστοργος Μήτηρ καὶ Τροφὸς τοῦ Γένους, πάντοτε ἐστάθη στοργικῶς παρὰ τὸ πλευρόν του, ἐχειραγωγεῖτο εἰς τὰς τρίβους τῆς σωτηρίας του, αἷτινες οὕτω πως καθίσταντο εὐπρόσιτοι εἰς αὐτόν.

Ἴδου ἐν γενικαῖς καὶ ἀδραῖς γραμμαῖς πῶς ὁ ὀρθόδοξος ἑλληνικὸς μοναχισμὸς εἰργάσθη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δουλείας προετοιμάζων ἐν ὑπομονῇ «ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως»³⁶ τὴν θυελλώδη ἐξέγερσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τῆς τυραννίας. Ἡ προδρομικὴ αὕτη συμβολὴ τῶν μοναχῶν εἰς τὴν μεγάλην ἐθνικὴν ὑπόθεσιν δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος. Ἀπετέλεσε τὴν ὑποδομὴν, ἐφ' ἧς ὠκοδομήθη μετὰ ταῦτα τὸ μεγαλουργὸν καὶ μεγαλεπήβολον θαῦμα τοῦ 1821, καὶ τὴν ἰσχυρὰν κρηπίδα, ἐφ' ἧς ἐστερεώθησαν αἱ ἐθνικαὶ προσδοκίαι καὶ οἱ ὀραματισμοὶ τοῦ Γένους, οἵτινες εὗρον ἀντίκρουσμα εἰς τὴν αὐγὴν τῆς 25ης Μαρτίου 1821.

Β'

Ἀλλὰ καὶ τότε, ὅτε τὰ ὄνειρα τῶν ἑλλήνων ἐλάμβανον σάρκα καὶ ὄσπᾶ, οἱ μοναχοὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἑλλάδος δὲν ἐθεώρησαν τερματισθεῖσαν τὴν ἀποστολὴν των. Τότε ἀκριβῶς, ἀξιολογοῦντες τὰς περιστάσεις καὶ συνειδητοποιοῦντες τὴν ἱερότητα καὶ κρισιμότητα τῶν στιγμῶν, μετέσχον ἐνεργῶς εἰς τὸν πανεθνικὸν ἀγῶνα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας.

1. Καὶ κατὰ πρῶτον κατέστησαν τὰς Μονὰς των ἐπαναστατικὰ κέντρα καὶ ὀρμητήρια.

Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας τὸ γεγονός ὅτι τὸ λάβαρον τῆς ἐθνικῆς Ἐπαναστάσεως ὑψώθη εἰς τὸν μοναστηριακὸν χῶρον τῆς ἁγ. Λαύρας Καλαβρύτων ὑπὸ τοῦ Παλ. Πατρῶν Γερμανοῦ. Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας ὅτι εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐν Βοιωτίᾳ ἐκηρύχθη εἰς τὰς 27-3-1821 ἡ ἐπανάστασις ὑπὸ τοῦ Σαλῶνων

35. Κ. Μουρατίδου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 18.

36. Β' Κορ. ια', 3.

Ἡσαΐου. Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας ὅτι εἰς τὴν Μονὴν τοῦ ἁγ. Νικολάου Πέτρας εἶχεν ἐγκαταστήσει τὸ στρατηγεῖον τοῦ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης. Ἐκ τῆς Μονῆς Κορώνης ὁ ἱερομάρτυς Φαναρίου Σεραφείμ ἠγγήθη τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἀγρωφιωτῶν. Ἐκ τῆς Μονῆς Δροσποηγῆς Ἄρτης, μετὰ γενομένην Θείαν Λειτουργίαν, ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ. Ἡ ἱ. Μονὴ Χιλιομοδίου Κορινθίας κατέστη κέντρον ἐπαναστατικόν, καθὼς καὶ ἡ ἱ. Μονὴ ἁγ. Γεωργίου Φενεοῦ. Ἡ ἱ. Μονὴ Ὀμπλοῦ Πατρῶν κατέστη τὸ στρατηγεῖον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς περιοχῆς, καὶ ἡ ἱ. Μονὴ Προυσοῦ Εὐρυτανίας ὀρμητήριον τοῦ μεγάλου στρατάρχου τῆς Ρούμελης Γεωργίου Καραϊσκάκη. «Ἐπιλήψει με—ὅμως—διηγούμενον ὁ χρόνος»³⁷ περὶ τῶν ἱερῶν ἐκείνων Μονῶν, αἵτινες ὑπῆρξαν κέντρα ἐπαναστατικὰ καὶ ἀγωνιστικά. Διότι ἦτο φυσικὸν ἐκεῖ ὅπου ἐξεκολαύθη ὁ ἱερός τῆς ἐλευθερίας πόθος, ἐκεῖ καὶ νὰ ἐκδηλωθῇ τὸ πρῶτον ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐκεῖθεν νὰ καθοδηγηθῇ πρὸς τὸ λαμπρὸν καὶ αἴσιον τέρμα του. Ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος ἦτο ἀγὼν ὑπὲρ πάντων, ἀγὼν ἱερός. Καὶ ὡς τοιοῦτος ἐδικαιοῦτο νὰ στεγασθῇ καὶ νὰ ἐκπορευθῇ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῶν Μονῶν χώρου.

Καὶ ναὶ μὲν αἱ Μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ ἐπλήρωσαν πολὺ ἀκριβὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν συμπαραστάσιν πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα. Οἱ τοῦρκοι πολλάκις ἐξήντησαν τὴν ἐκδικητικὴν μανίαν των καταστρέφοντες καὶ ὀλοθρεύοντες τὰ ἱερά τῶν Μονῶν καταγῶγια, παραδίδοντες εἰς τὸ πῦρ αὐτά, ἐξανδραποδίζοντες τοὺς μοναχοὺς καὶ εἰς παντοίας βασάνους καὶ περιστάσεις περιάγοντες αὐτούς. Μεθ' ἐκάστην ἀποτυγχάνουσαν ἐπανάστασιν αἱ Μοναὶ ἐκαλοῦντο νὰ πληρώσουν τὸν βαρὺν φόρον τῆς συμμετοχῆς των εἰς αὐτάς. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκρήξιν τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως, καὶ τότε ἐδέχθησαν πολλαὶ ἐξ αὐτῶν τὴν λαίλαπα τῆς τουρκικῆς θηριωδίας, ἐπιδιωκούσης ἵνα πλήξῃ τὴν ἐθνεγεσίαν εἰς τὴν πηγὴν καὶ τὰς ρίζας της. Παρὰ ταῦτα ὅμως αἱ Μοναὶ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὑπέστειλαν τὴν σημαίαν τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ προσφέρουσαι τὸ ἔδαφος αὐτῶν ὡς κρησφύγετον τῶν ἀρματωλῶν καὶ κλεφτῶν, ὡς ὄχυρόν τῶν πολεμιστῶν, ὡς ὀρμητήριον τῶν ἀγωνιστῶν καὶ ὡς στρατηγεῖον τῶν ἡγουμένων τοῦ ἀγῶνος, ἐγένοντο βασικὸς παράγων ἐπιτυχίας τῆς ὅλης ἀγωνιστικῆς προσπαθείας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ τόπου. Ἐκτισμένοι αἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν εἰς ἀπροσίτους τοποθεσίας, ἀπέτελουν ἀσφαλὲς καταφύγιον καὶ ἐν ταύτῳ μεγάλης στρατηγικῆς σημασίας χώρον διὰ τοὺς ἐπαναστάτας Ἕλληνας. Ἐξ αὐτῶν δὲ ὡς ἀπὸ φρουρίων ἐξώρμων οὔτοι ἀκάθεκτοι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, πολλὰς καὶ μεγάλας ἐπιφέροντες εἰς αὐτὸν τὰς βλάβας. Καὶ ἡ τοιαύτη τῶν Μονῶν προσφορά, λαμβάνουσα τὰς διαστάσεις μιᾶς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἐξικνεῖται μέχρι τῶν προσφάτων ἀγῶνων τῆς πατρίδος, καθ' οὓς καὶ πάλιν αὐταὶ προσέφερον ἑαυτάς εἰς τὸν ἐναντίον τῶν κατακτητῶν πόλεμον, πολλὰς διὰ τοῦτο ὑπομείνασαι δηώσεις καὶ καταστροφάς.

Ἡ τοιαύτη διακονία τῶν ἱερῶν Μονῶν ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὸς παράγων

37. Ἐβρ. ια', 32.

εἰς τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ ἐναντίον τῶν τούρκων ἀγῶνος τῶν ὑποδούλων ἐλλήνων καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐπιπροσθούτων ἐμποδίων, ἄτινα καθίσταν πολλὰκις προβληματικὴν τὴν ἐπιτυχῆ συνέχισιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὡς ἐκ τούτου ὁ μοναστηριακὸς χῶρος τῆς ὀρθοδόξου πατρίδος ὑπῆρξεν ὁ προμαχῶν τῶν ἐθνικῶν ἐπιδιώξεων καὶ ἡ σῴτειρα κιβωτὸς τῶν πιστευμάτων τοῦ Γένους, ἐντὸς ἀτμοσφαίρας πᾶν ἄλλο ἢ τὴν ἐπιβίωσιν αὐτῶν εὐνοούσης.

2. Ἀλλὰ αἱ Μοναὶ συνέτρεξαν καὶ ὑλικῶς τὸν ἀγῶνα.

Διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἐκ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ δὲν ἤρκει μόνη ἡ ἀναμφισβήτητος ἄλλωστε ἀνδρεία τῶν τέκνων τῆς καὶ ἡ μέχρις αὐτοθυσίας ἐξικνουμένη γενναιότης των. Ὑπῆρχεν ἄμεσος ἀνάγκη καὶ ὑλικῶν μέσων πρὸς θεραπείαν τῶν σχετικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀγωνιστικῶν σωμάτων. Καὶ τὸ πρόβλημα τόσον τοῦ ἐπισιτισμοῦ, ὅσον καὶ τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν μαχητῶν ἀνέλαβον νὰ ἐπιλύσωσιν ἐν πολλοῖς αἱ ἱεραὶ Μοναί. Διέθεσαν τὰς περιουσίας αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεμπόδιστου συνεχίσεως τοῦ ἀγῶνος καὶ δι' οἰκονομικῶν αὐτῶν θυσιῶν συνέβαλον εἰς τὴν μέχρι τοῦ εὐλογημένου τέρατος συντήρησιν αὐτοῦ. Ὅχι μόνον ἀγροὺς ἐπώλησαν αἱ Μοναί, ὄχι μόνον τὰς ἀποθήκας αὐτῶν ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀγωνιστῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ πολύτιμα ἱερά σκευῆ καὶ τὰς κανδήλας καὶ τὰ ἀναθήματα ἐξεποίησαν καὶ ἄλλα χάλκινα ἀντικείμενα προσέφερον διὰ τὴν κατασκευὴν σφαιρῶν. Εἰς τὸ μετόχιον λ.χ. Ἁγία Δύναμις τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης ἐν Ἀθήναις ἐλειτούργει ἐργαστήριον κατασκευῆς σφαιρῶν διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν ἀγωνιζομένων τέκνων τῆς πατρίδος. Εἰς ἐκάστην ἐκκλησίαν τῶν ἡγουμένων τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν προσφορὰν βοηθείας εἰς εἶδος ἢ χρῆμα αἱ ἱεραὶ Μοναὶ πρωτοστατοῦσαι, καὶ «προκαθήμεναι» τῆς ἀληθοῦς φιλοπατρίας ἀναδεικνυόμεναι, ἔσπευδον νὰ ἀνταποκριθῶσι πρῶται, οὐδενὸς κόπου φειδόμεναι καὶ πρὸ οὐδεμιᾶς θυσίας ὀρρωδοῦσαι πρὸ τῆς πραγματώσεως τοῦ πανεθνικοῦ ὄνειρου. Συγκίνησις μεγίστη καταλαμβάνει τὸν προσκυνητὴν τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἰβήρων ἐν ἀγ. Ὅρει, ὅταν ἐπιδεικνύηται εἰς αὐτὸν ἀργυροῦν ὁμοίωμα λεμονέας—ἀφιέρωμα πιστοῦ τινος εἰς τὴν Μονὴν—ὅπερ προσφερθὲν ἐκουσίως καὶ προθύμως ὑπὸ τῶν μοναχῶν διὰ τὴν ἐκ τοῦ προῖόντος τῆς ἐκποίησεως αὐτοῦ ἀλύψιν ὀρισμένων ἀναγκῶν τοῦ ἀγωνιζομένου Ἔθνους, ἐπεστράφη εἰς τὴν Μονὴν ὑπὸ τῶν συγκεκινημένων ἀγωνιστῶν, ἵνα παραμείνη εἰς τὸ διηνεκές παρ' αὐτῇ. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν παράδειγμα. Διατηροῦνται εἰσέτι εἰς πλείστας ἱεράς Μονὰς καταγεγραμμένα ἐν τοῖς κώδιξιν αὐτῶν ἄλλ' εἰσέτι ἀνεξόφλητα χρεωστικά ἔγγραφα, διὰ τῶν ὁποίων ὁμολογεῖται ἡ Ἑλλάς χρεώστης τῶν ἱερῶν Μονῶν καὶ τὸ Ἔθνος ὀφειλέτης τῆς Ἐκκλησίας.

Καὶ ἡ ὑλικὴ αὕτη συμπαράστασις τῶν ἱερῶν Μονῶν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς ἐπισιτιστικῆς φροντίδος διὰ τὰ γυμνητεύοντα γυναικόπαιδα καὶ τῆς ἱατροφαρμακευτικῆς περιθάλψεως τῶν τραυματιῶν τοῦ πολέμου. Αὐτὸ τοῦτο τὸ

«ἄβατον» τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους κατεπατήθη, ὅτε «χιλιάδες γυναικόπαιδα μπῆκαν... καὶ γύρεψαν ἐκεῖ τῆ σωτηρία τους»³⁸. Πρόχειρα ἰατροεῖα διὰ τὴν περίθαλψιν τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ἐκ κακουχιῶν ταλαιπωρουμένων ἐλλήνων ἐλειτούργουν ἐντὸς τῶν ἱερῶν Μονῶν, ἀναδεικνυομένων οὕτως εἰς ψυχοσωματικὰ θεραπευτήρια. Καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ μοναχοὶ μετεβλήθησαν πολλάκις εἰς αὐτοκλήτους καὶ ἐθελοντὰς νοσοκόμους καὶ ἰατρούς, παρέχοντες πολυτίμους ὄντως ὑπηρεσίας εἰς τὸν τομέα τοῦτον.

3. Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰδιαίτεράν κέκτηται σημασίαν εἶναι ὅτι αἱ Μοναὶ προσέφερον καὶ ἔμψυχον ὑλικὸν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἑθνοῦς.

Οἱ μοναχοὶ δὲν περιορίσθησαν εἰς τὸ νὰ σπεύρουν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ὑποδούλων συμπατριωτῶν των τὸν σπόρον τῆς μελλοντικῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Οὔτε ἠθέλησαν νὰ διαδραματίσουν ἀπλῶς τὸν ρόλον τοῦ θεωρητικοῦ διδασκάλου, ὅστις ἐκ τοῦ σπουδαστηρίου του θεωρεῖ μακρόθεν τὴν κατάστασιν καὶ προβαίνει εἰς ἀφορισμούς καὶ δογματισμούς. Οὔτε ἀκόμη τοῦ μισθωτοῦ τὸν ρόλον ἠθέλησαν νὰ ἀναλάβουν, ὅστις ἐνώπιον τοῦ κινδύνου, ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν ζωὴν του, ἐγκαταλείπει τὴν ἐμπεισιστευμένην εἰς αὐτὸν περιουσίαν. Οἱ μοναχοὶ συμμετέσχον εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ δὴ καὶ ὡς ἐπίλεκτα στελέχη αὐτοῦ. Ἠγήθησαν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος καὶ ὡς ποιμένες καλοὶ προκινδυνεύοντες τοῦ ποιμνίου ἐτέθησαν οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατῶν καὶ προσέφερον τὸν ἑαυτὸν των («θυσίαν ζῶσαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ»³⁹). Ὁ ρόλος των οὗτος ἤρξατο πολὺ πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, τότε ὅτε προητοιμάζετο τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα. Ἡ μεγάλη προσπάθεια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν μοναχῶν εὔρε πολυτίμους συμπαραστάτας, οἵτινες ἀνέλαβον μὲ πᾶσαν μυστικότητα νὰ συμβάλουν ἐνεργῶς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μελετωμένου ἐγχειρήματος. Εἶναι βέβαιον ὅτι πλεῖστοι ὅσοι μοναχοὶ ἐξ ἀγίου Ὁρους ὡς λ.χ. ὁ Νικηφόρος ὁ Ἰβηρίτης, ὁ Θεόφιλος ὁ Βατοπεδινός, ὁ Ναθαναὴλ ὁ Λαυριώτης, καὶ ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς χώρας, ἐκ τῶν πρώτων ἐμυήθησαν εἰς τὰ ἀπελευθερωτικὰ σχέδια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ συνεδέθησαν μὲ τὴν μεγάλην προσπάθειαν τῶν Φιλικῶν⁴⁰. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀπώτερον εἰσέτι παρελθόν, τότε ὅτε ἐλάμβανον χώραν τὰ ἀποτυχόντα ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν ἐλλήνων, πρῶτοι οἱ μοναχοὶ ἐκαλοῦντο νὰ προσφέρουν τὰς μονὰς των ὡς κέντρα καὶ τοὺς ἑαυτοὺς των ὡς θύματα ἐξίλαστήρια. Ἐκ τῆς Ἱ. Μονῆς Ἀγ. Δημητρίου Διχούνης ὁ Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος ἐξαπέλυσε τὴν

38. Νέα Ἑστία. Ἀφιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὁρος, Χριστούγεννα 1963, σ. 13.

39. Ρωμ. ια', 1.

40. Νέα Ἑστία, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 12.

ἐπανάστασιν τῷ 1609, ἥτις ἀποτυχοῦσα ὠδήγησεν εἰς τὴν ἐκ βάρων καταστροφὴν τῆς Μονῆς ταύτης⁴¹. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἀλώσεως μία ἀτελεύτητος σειρὰ μοναχῶν μερτύρων τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν πατρίδα δημιουργεῖται καὶ στεφανώνει τὸ πάνθεον τῶν νεομαρτύρων. Ἀνηλεὲς καὶ αἰμοβόρος ὁ κατακτητὴς ἐπιδιώκει τὴν ματαίωσιν τῶν σχεδιαζομένων, διὰ τῆς ἐξοντώσεως τῶν μοναχῶν, οὓς ἐθεώρει ὡς ὑποκινητὰς παντὸς ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος. Οὕτω κατὰ διαταγὴν Σουλεϊμάν τοῦ Β' (1520-1560) κατεσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν ἅπαντες οἱ μοναχοὶ τῶν μονῶν τῶν Στροφάδων νήσων⁴². Οἱ ἐν Λέσβῳ νεομάρτυρες μοναχοὶ Ραφαήλ καὶ Νικόλαος, καὶ ἡ μικρὰ Εἰρήνη κατεσφάγησαν ὑπὸ τῶν τούρκων τῷ 1454. Ὁ ἐξ Ἰβήρων ἀσκητὴς Ἰάκωβος ἐμαρτύρησεν ἐν Ἀνδριανουπόλει τῷ 1520. Ὁ ἀσκητὴς Μακάριος ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ 1527. Ὁ ὀσιομάρτυς Νικόδημος εἰς Μετέωρα τῷ 1551. Ὁ μοναχὸς Ἰωάσαφ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1536 κ.ἄ. Διὰ μέσου τῶν τετρακοσίων χρόνων τῆς δουλείας τὸ τίμημα τοῦ αἵματος εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἑθνους ἐκ μέρους τῶν μοναχῶν ὑπῆρξε βαρῦτατον. «Ὡς πρόβατα ἐπὶ σφαγῆν» ἤγοντο οἱ ταπεινοὶ δοῦλοι τοῦ Κυρίου, προτιμῶντες τὸν ἔνδοξον θάνατον τῆς ἀνετίμου βιοτῆς. Καὶ πρῶτοι αὐτοὶ ἐκκλιναν τὸν αὐχένα αὐτῶν καὶ παρέδωσαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν μετατεθέντες ἐκ τῶν προσκαίρων πρὸς τὰ αἰώνια, ἐκεῖ ἔνθα μακάρων νῆσον ὠκεανίδες αὔραι περιπνέουσι.

Οὕτως ἡ ἐκρηξίς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 εὗρε τοὺς μοναχοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ χρέους, ἀριθμοῦντας ἤδη ἑκατόμβας θυμάτων ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. Καὶ τὸ πορφυρωμένον ἐκ τοῦ αἵματος αὐτῶν παρελθόντων ἐγένετο ὁ ὀδηγὸς διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Μὲ ὄλην τὴν δύναμιν τῆς μοναχικῆς τῶν καρδίας οἱ μοναχοὶ ἔθεσαν ἑαυτοὺς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀγῶνος, συμμετασχόντες εἰς αὐτὸν ἐνεργῶς, ἀναδειχθέντες μάλιστα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν «ικανώτατοι καὶ στρατηγηματῆαι»⁴³, «διπλώσαντες τὸ ράσον καὶ ζωσθέντες τὴν σπάθην, ἀφήσαντες τὴν λόγχην τῆς προσκομιδῆς καὶ δράξαντες τὴν λόγχην τὴν πολεμικὴν, στρατιῶται τοῦ Σωτῆρος, γενόμενοι σωτῆρες στρατιῶται τῆς πατρίδος»⁴⁴.

Βεβαίως πολλοί, ἀδυνατοῦντες νὰ συλλάβωσι τὴν ἔννοιαν τῆς μεγαλειώδους ταύτης προσφορᾶς, ἠθέλησαν εἶτε νὰ παραγνωρίσωσιν αὐτήν, εἶτε καὶ νὰ ψέξωσι τὴν ἐνεργὸν ταύτην ἀνάμιξιν τῶν μοναχῶν εἰς τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα, θεωροῦντες ταύτην ὡς δῆθεν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν μοναχικὴν ιδιότητα, ἐξ ἐπόψεως μάλιστα ὀρθοδόξου. Ἄλλ' ὅσοι οὕτω πως σκέπτονται λησμονοῦν μίαν ἀλήθειαν, ὅτι δηλ. ὁ ἔθνικὸς ἐκεῖνος ἀγὼν συνίστα μίαν ἀληθῆ μυσταγωγίαν καὶ ἐν ψυχικὸν ὀλοκαύτωμα πρῶτον ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου Πίστεως καὶ εἶτα ὑπὲρ τῆς

41. Α. Βακαλοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 342-346.

42. Α. Βακαλοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 26.

43. Κ. Βοβολίνη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 32.

44. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 171.

φιλότατης πατρίδος, «ἤς —κατὰ τὸν χρυσορρόαν Ἰωάννην— οὐδὲν γλυκύτερον»⁴⁵. Τὸ αἷμα τῶν μοναχῶν καὶ ἡρώων τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας δὲν ἐχύθη διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἐγκοσμίων ἀπλῶς ἀγαθῶν. Δὲν ἔφερον ἡ Ἐπανάστασις ἐκείνη τὰ ἐμβλήματα μιᾶς κοινωνικῆς ἢ ταξικῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ ἐκείνων ἄστινας ἐγνώρισε κατὰ καιροὺς ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία. Δὲν ἀνελήφθη ὁ ὑπέρτατος ἐκεῖνος ἀγὼν «διὰ τὴν θεραπείαν τῶν συμφερόντων μιᾶς τάξεως τοῦ Ἔθνους ἐπὶ ζῆμίᾳ τῶν ἄλλων»⁴⁶. Ἦτο ἀντιθέτως ἀγὼν ἰδεολογικός, ἐν ὀνόματι ἀρχῶν πολὺ ἀνωτέρων καὶ ὑψηλοτέρων ἀπὸ ἐκείνας πάσης ἄλλης, καὶ δὴ καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἦτο ἀγὼν ἱερός, ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τελῶν τῶν γνησίων παραδόσεων τοῦ Γένους. Ὁ ἥρωας Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ὀμιλῶν εἰς τὴν Πνύκα πρὸς τοὺς ἀθηναίους γυμνασιόπαιδας τῶν χρόνων του, οὕτω πως ἐχαρακτήριζε τὸν ἀγῶνα τοῦτον: «Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστιν σας καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι ὅταν ἐπιάσαμε τὰ ἄρματα εἴπαμε πρῶτα ὑπὲρ Πίστεως καὶ ἔπειτα ὑπὲρ Πατρίδος». Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 δὲν ἦτο μία πολιτικὴ ἐνέργεια ὑπαγορευθεῖσα ἔξωθεν ἢ ὑποβοηθηθεῖσα ὑπὸ δυνάμεων ξένων πρὸς τὸν αὐτόχθονα ἑλληνισμόν. Ἦτο μία ἐθνικὴ ἐξέγερσις ἐδραζομένη ἐπὶ ἀκαταλύτου θεμελίου, ἦτοι ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας ὑπὲρ ἐνὸς λαοῦ τετιμημένου καὶ δαφνοστεφοῦς διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Καὶ ὁ πόλεμος ἐκεῖνος ἦτο πόλεμος ἱερός διὰ τὴν προστασίαν τῆς πατρῴας εὐσεβείας ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς ἐχθροῦ ἄλλογενοῦς, ἄλλοφύλου καὶ ἄλλοπίστου, καταστροφᾶς πολιτισμῶν καὶ ἀφανισμοῦς εὐγενῶν λαῶν ἔχοντος εἰς τὸ ἐνεργητικόν αὐτοῦ καὶ οὐδεμίαν ἐποικοδομητικὴν συμβολὴν εἰς τὴν πρόοδον τῆς οἰκουμένης. Ἦτο πόλεμος διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν δικαιῶν τῆς προσωπικότητος, ἦτις τόσον βαναύσως εὐρίσκειτο κατεπτοημένη καὶ ἀνίσχυρος νὰ καταξιώσῃ τὴν ὑπόστασίν της ἐπὶ τοῦ πλανήτου. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ὁ ἀγὼν τοῦ Ἔθνους κατὰ τὸ 1821 δὲν ὑπῆρξε ξενοκίνητος, ἀλλ' ἄνθος αὐτοφυεῖς εἰς τὸν ἀγρὸν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικόν, μὴ ἔχον οὔτε ρίζας οὔτε ἐπιδράσεις ξενικὰς⁴⁷.

Ἰδού λοιπὸν ποῖος ὑπῆρξεν ὁ χαρακτήρ τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ποία ἡ ἔννοια τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ὁποίου ὅλαις δυνάμεσιν ἔλαβε μέρος ὁ ὀρθόδοξος μοναχισμός. Τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων ἐκείνων ἐχύθη διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ θεανθρωπίνου σώματος τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τὴν καταξίωσιν τῆς θείας εἰκόνης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, διὰ τὰ ὑπέροχα καὶ θεόδοτα ἰδεώδη τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ζοῦν ἀλλὰ καὶ ἀποθνήσκουν οἱ ἄξιοι τοῦ ὀνόματός των καὶ τῆς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ θέσεώς των λαοί. Τὰ ἔθνη καλοῦνται ἐνίοτε νὰ ἀποδείξωσι τὰς ἀρχὰς

45. Ρ.Γ. 49, 35.

46. Ἐ μ μ. Π ρ ω τ ο ψ ἄ λ τ η, Ὁ χαρακτήρ τῆς ἑλλην. Ἐπαναστάσεως. Ἀθῆναι 1971, σ. 9.

47. Ἐνθ' ἄνωτ.

ἐπὶ τῇ βίασει τῶν ὁποίων κυβερνῶνται καὶ πορεύονται. Καὶ τὸ ἡμέτερον Ἔθνος πολλάκις ἐκλήθη νὰ ἀποδείξῃ τὰ ὑψηλὰ πιστεύματά του. Καὶ πάντοτε τὸ ἔπραξε μετὰ παρρησίας καὶ σθένους, ἀποδείξαν ὅτι οἱ Ἕλληνες γνωρίζουν νὰ θυσιάζωνται ὑπὲρ τῶν ἰδανικῶν των, ὅσονδῆποτε ὑψηλὸν καὶ ἂν εἶναι τὸ τίμημα τῆς θυσίας ταύτης.

Ἐνώπιον τῆς θυσίας τῶν ἡρώων τοῦ 1821 ὅλοι ὀφείλομεν νὰ ἰστάμεθα μὲ ψυχικὸν δέος καὶ ἀνάλογον ἀνάτασιν. Εἶναι ἱερός καὶ ἄχραντος ὁ χῶρος τοῦ ἀγῶνος ἐκεῖνου. Διότι ἐκεῖ ἐτελεσιουργήθη τὸ θαῦμα τὸ ἀνατρέψαν τὰ φύσει παραδεδομένα καὶ ἐθριάμβευσεν ἡ Πίστις εἰς τὸν Θεὸν ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐνεπνέοντο οἱ μεγαλόπνοιοι πατέρες ἡμῶν. Τὸ αἴσιον τέρμα τοῦ ἐπικοῦ ἐκεῖνου ἀγῶνος ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὸν Θεόν, ἐπιβλέψαντα ἰλέω ὄμματι ἐπὶ τὴν ταλαιπωρίαν τοῦ λαοῦ του καὶ μὴ ὑπεριδόντα τὰς δεήσεις τῶν ἐκλεκτῶν του καὶ τὰ αἵματα τῶν μαρτύρων του, μετὰξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ πλεῖστοι τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἔρασταί.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ τὸ Ἔθνος ὁποῖαν προσφορὰν εἰς ἔμψυχον ὑλικὸν προσέφερον ὁ ὀρθόδοξος μοναχισμὸς εἰς τὴν μεγάλην ὑπόθεσιν τῆς ἐλευθερίας του· καὶ ὀψέποτε στηθῆ μνημεῖον πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγνώστου Κληρικοῦ, θὰ πρέπει παραπλευρῶς αὐτοῦ νὰ ἀνεγερθῆ τοιοῦτο μαρτυροῦν τὰς θυσίας τοῦ Ἑλληνος Ἀγνώστου Μοναχοῦ, προκειμένου οἱ ἐπιγενόμενοι νὰ διδάσκωνται περὶ τοῦ βαρέος τιμήματος τὸ ὁποῖον κατεβλήθη διὰ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ δώρου τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ στρέφουν εὐλαβῶς τὴν σκέψιν των πρὸς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς ἡρωϊκῆς ἐκείνης ἐθνεγεροσύνης.

* *

Θ' ἀπετέλει ἱστορικὴν ὄντως ἀδικίαν καὶ ἐκδήλωσιν ἀγνώμονος διαθέσεως ἡ τυχὸν παραθεώρησις τῆς πολυτίμου συμβολῆς τῶν μοναχῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. «Ἀναντιρρήτως αἱ ἱεραὶ Μοναὶ ὑπῆρξαν τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν παλλάδια, αἱ ἀπροσμάχητοι ἐπάλλξεις ἐφ' ὧν ἐθραύοντο τὰ λυσσαλέα κύματα τῶν ἀδιαλείπτως ἐπιφερομένων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν... Αἱ Μοναὶ ἔσωσαν τὸ Ἑλληνικὸν καὶ οἱ ὀλιγογράμματοι μὲν μοναχοί, ἀλλ' ἔνθεοι σκαπανεῖς καὶ θεματοφύλακες τῶν ἐθνικῶν μας παραδόσεων καθωδήγησαν τοὺς χριστιανικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς λαοὺς καὶ ἔσωσαν αὐτούς»⁴⁸ καὶ οὕτως ἀνεδείχθησαν πανεθνικὰ κέντρα καὶ σωστικὴ ἀγκυρα τοῦ Γένους. «Μέσα εἰς τὰ ἐρημοκλήσια καὶ τὰ ἐξωκκλήσια καὶ τὰ μοναστήρια, τὰ ὁποῖα ἠγίασαν τὴν ἑλληνικὴν γῆν... ἐσυνειδητοποιεῖτο ἡ μεγάλη ἀποστολὴ διὰ τὴν ὁποῖαν ἡ Θεῖα Πρόνοια καὶ πάλιν προώριζε τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων»⁴⁹. Καὶ οἱ μοναχοὶ τοιοῦτοτρόπως ἀναδεικνύον-

48. Κ. Βοβολίνη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 174.

49. Κ. Μουρατίδου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 138.

ται διὰ μέσου τῶν αἰώνων (ἀλύχνοι πανταχοῦ τῆς γῆς φαίνοντες) κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον. Τὸ ὑπέρκαλλον φῶς τῶν ἔργων των διαχεόμενον εἰς τὸν ἱστορικὸν χώρον πλημμυρίζει τὴν γῆν καὶ γεννᾷ ἐντὸς τῶν ψυχῶν τὴν ἐλπίδα.

Μνήμονες ὄθεν καὶ ἡμεῖς τῆς τοιαύτης τῶν μοναχῶν προσφορᾶς, τὸν νοῦν ἐν εὐγνωμοσύνῃ στρέφοντες πρὸς τὸν ἔνδοξον καὶ ἱερὸν στρατὸν τῆς σωτηρίας τοῦ Γένους ἡμῶν, τὴν ἀγίαν τῶν μοναχῶν παράταξιν, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ὑπερόχου αὐτῶν προσφορᾶς ἐκπεμπόμενον ἰλαρὸν φῶς ἐν κατανύξει θεωροῦντες, τῇ δὲ ὄλῃ ἱστορικῇ τοῦ Ἔθνους ἡμῶν διαδρομῇ νοερῶς ἀκολουθοῦντες καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τῶν ἱερῶν Μονῶν καὶ Μοναχῶν συμβολὴν «ἐν δικαιοσύνῃ καὶ κρίσει ἀληθινή» ἀξιολογοῦντες, δεηθῶμεν τοῦ πανοικτίρμονος Θεοῦ, ὅπως τὰς μὲν ψυχὰς τῶν ἀοιδίμων μοναχῶν, ἀσκητῶν καὶ ὁσίων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Βασιλίδος μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἔθνους ἡμῶν παντοιοτρόπως ἀγωνισαμένων διὰ τε τὴν προετοιμασίαν καὶ ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἀναπαύσῃ μετὰ τῶν ἀγίων ἐν χώρᾳ ζώντων, τὸν δὲ ὀρθόδοξον μοναχισμόν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν εὐλόγησῃ, ἵνα καὶ σήμερον, ἐπὶ ἄλλου βεβαίως πεδίου, ἐπιτελέσῃ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, ὅστις συνίσταται εἰς τὴν καθοδήγησιν καὶ στερέωσιν τοῦ ἐν πνευματικῇ συγχύσει διατελοῦντος συγχρόνου κόσμου, διὰ τῆς βιώσεως τῶν αἰωνίων καὶ ἀκαταλύτων ἀληθειῶν τῆς ἀμωμῆτου ἡμῶν Πίστεως.

Ε Λ Λ Α Σ

*Ὄνομα μυροπρόφεροτο, γραμμένο
μὲ τοῦ οὐρανοῦ τ' ἀνέσπερα τὰ τόξα *,
Παλλάδος καὶ Χριστοῦ πῶγινε ἡ δόξα
σ' ἅγιο μεταλαβιᾶς αἷμα βαμμένο!*

Θ. Β. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

* Τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν ἀστερισμῶν εἶναι ἑλληνικά.